

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ
ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

ПІДГОТОВКА ТА ПОДАННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ

В РАМКАХ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА:
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ АДВОКАТІВ

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

ПІДГОТОВКА ТА ПОДАННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ

**В РАМКАХ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА:
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ АДВОКАТІВ**

Київ
2025

Колектив авторів:

- Осетинська Г. А.** — адвокат, голова Комітету НААУ з питань господарського права та процесу (автор підрозділу 5 розділу I), тел. +380504620606, ел. адреса: osetynska@gmail.com.
- Величко Д. В.** — адвокат, заступник голови Комітету НААУ з питань господарського права та процесу (автор підрозділів 4, 6 розділу I), тел. +380660845529, ел. адреса: dimaswell@gmail.com.
- Кулик О. І.** — секретар Комітету НААУ з питань господарського права та процесу (автор підрозділів 2, 4 розділу II), тел. +380637022096, ел. адреса: olhkuk@gmail.com.
- Барташук Л. П.** — член Ради Комітету НААУ з питань господарського права та процесу (автор підрозділів 3, 5 розділу II), тел. +380674015644, ел. адреса: lyubov_bart@ukr.net.
- Бойко Г. Є.** — член Ради Комітету НААУ з питань господарського права та процесу (автор підрозділів 2, 7 розділу I), тел. +380668397509, ел. адреса: galia.boyco@gmail.com.
- Попко В. В.** — член Ради Комітету НААУ з питань господарського права та процесу (автор підрозділу 3 розділу I), тел. +380503104578, ел. адреса: vp@pbr.ua.
- Проскурня Т. В.** — член Ради Комітету НААУ з питань господарського права та процесу (автор підрозділу 1 розділу I), тел. +380676125054, ел. адреса: t.proskurnya@bpg.net.ua.
- Тарасова Н. В.** — член Ради Комітету НААУ з питань господарського права та процесу (автор підрозділу 1 розділу II), тел. +380503306185, ел. адреса: nadiia.v.tarasova@gmail.com.

Підготовка та подання позовної заяви в рамках господарського судочинства / Г. А. Осетинська, Д. В. Величко, О. І. Кулик, Л. П. Барташук, Г. Є. Бойко, В. В. Попко, Т. В. Проскурня, Н. В. Тарасова. Х. : ФАКТОР-МЕДІА, 2025. 67 с.

ISBN 978-966-180-751-7

Методичні рекомендації підготовлені колективом авторів, які практикують у господарських справах. Посібник покликаний звернути увагу адвокатів на особливості підготовки та подання позовної заяви в рамках господарського судочинства. Використовуючи методичний матеріал, адвокати зможуть поліпшити свої знання та навички щодо підготовки та подання позовної заяви до господарського суду. У посібнику також наведені сучасні позиції Верховного Суду щодо поточної практики у господарських справах в аспекті питання, що розглядається.

УДК 347.963.2(477)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ПІДГОТОВКА ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ В РАМКАХ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

1. РЕКВІЗИТИ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ	4
2. МАЙНОВИЙ ТА НЕМАЙНОВИЙ ХАРАКТЕР ПОЗОВУ, ЦІНА ПОЗОВУ ТА ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ, ОБҐРУНТОВАНИЙ РОЗРАХУНОК СУМ, ЩО СТЯГУЮТЬСЯ АБО ОСПОРЮЮТЬСЯ	12
3. НАЛЕЖНІ СТОРОНИ СПОРУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ (ЗАЛУЧЕННЯ) ІНШИХ УЧАСНИКІВ СУДОВОЇ СПРАВИ	15
4. ЗМІСТ ПОЗОВНИХ ВИМОГ	18
5. ОБ'ЄДНАННЯ ПОЗОВНИХ ВИМОГ	22
6. ФАКТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПОЗОВУ	27
7. ІНШІ ОБОВ'ЯЗКОВІ ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ	33

РОЗДІЛ ІІ. ПОДАННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ В РАМКАХ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

1. ЮРИСДИКЦІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ	37
2. ПОРЯДОК ПОДАННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ, ОФОРМЛЕННЯ ДОКАЗІВ ТА ІНШИХ ДОДАТКІВ ДО НЕЇ	47
3. ПРЕДСТАВНИК УЧАСНИКА СПРАВИ ТА ОФОРМЛЕННЯ ЙОГО ПОВНОВАЖЕНЬ	52
4. НЕДОЛІКИ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ ТА ПОРЯДОК ЇЇ УСУНЕННЯ	56
5. ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ У ВІДКРИТТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ	58

РОЗДІЛ І.

ПІДГОТОВКА ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ В РАМКАХ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

1. РЕКВІЗИТИ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ

Здається, що при складанні позовної заяви до суду дотримання усіх реквізитів цієї першої заяви по суті справи є абсолютно нескладним процесом. Зазвичай, молоді адвокати, у яких ще не напрацьовані якісні шаблони процесуальних судових документів, усі сили направляють на зміст позовних вимог, шукають релевантну судову практику і уже насамкінець думають про реквізити позовної заяви. Разом з тим від чіткого дотримання адвокатом процесуальних вимог щодо реквізитів позовної заяви залежить рішення судді про відкриття позовного провадження, або залишення позовної заяви без руху, або взагалі про повернення позову.

Законодавець не затвердив універсального формуляра позовної заяви, проте у господарському процесі встановлено детальний перелік реквізитів позовної заяви. Так, частина перша статті 162 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України) передбачає, що у позовній заяві позивач викладає свої вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування.

Частиною другою статті 162 ГПК України передбачено, що позовна заява подається до суду в письмовій формі і підписується позивачем, або його представником, або іншою особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи.

Згідно з частиною третьою статті 162 ГПК України позовна заява повинна містити:

- 1) найменування суду першої інстанції, до якого подається заява;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові — для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс,

ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта (для фізичних осіб — громадян України), якщо такі відомості відомі позивачу, вказівку на статус фізичної особи — підприємця (для фізичних осіб — підприємців), відомі номери засобів зв'язку та адресу електронної пошти, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;

3) зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорюються;

4) зміст позовних вимог: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні; якщо позов подано до кількох відповідачів — зміст позовних вимог щодо кожного з них;

5) виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини; правові підстави позову;

6) відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору — у випадку, якщо законом установлений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору;

7) відомості про вжиття заходів забезпечення доказів або позову до подання позовної заяви, якщо такі здійснювалися;

8) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви; зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою (за наявності); зазначення щодо наявності у позивача або іншої особи оригіналів письмових або електронних доказів, копії яких додано до заяви;

9) попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи;

10) підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав.

Згідно з частиною п'ятою статті 162 ГПК України у разі пред'явлення позову особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, в заяві повинні бути зазначені підстави такого звернення.

Зауважимо, що перелік реквізитів позовної заяви, встановлений процесуальним законом, не є вичерпним. Частиною шостою статті 162 ГПК України законодавцем встановлено, що у позовній заяві можуть бути вказані й інші відомості, необхідні для правильного вирішення спору.

Частиною четвертою статті 162 ГПК України встановлено, якщо позовна заява подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення позивача від сплати судового збору.

Також під час складання позовної заяви слід врахувати, що згідно з нормами частини третьої статті 4 Закону України «Про судовий збір» при поданні до суду позовної заяви в електронній формі застосовується коефіцієнт 0,8 для пониження відповідного розміру ставки судового збору.

До того ж під час підготовки будь-якого процесуального документа, зокрема позовної заяви, правильно дотримуватися Національного стандарту України — ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» (далі — ДСТУ 4163:2020).

Звісно, що ДСТУ 4163:2020 не передбачає порядку оформлення позовних заяв та їх реквізитів, але цей стандарт установлює вимоги **до змісту та місця розташування реквізитів у документах, вимоги до бланків та оформлення документів.**

Від адвоката, зважаючи на суспільну значущість і складність його професійних обов'язків, вимагаються високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва.

Іноді буває, що процесуальний документ складений по суті правильно, але за формою виглядає жахливо: написаний різним шрифтом, різним кеглем, з різними інтервалами між рядками, з не-вирівнянням за шириною текстом, і не тому, що автор документа хотів ефектно виділити текст, щоб привернути до важливого фрагмента увагу суду, а тому, що не вважав охайність за важливий критерій під час підготовки документа.

На жаль, у судових справах досить часто зустрічається згадане оформлення процесуальних документів. Ба більше — без належного оформлення полів тексту текст не вирівнюється за шириною,

що призводить до того, що його частина може зміститися за межі поля і після друку уже не відображається у документі. Адвокат може не помітити одразу такий недолік та подати процесуальний документ в обмежено читабельному вигляді до суду, в результаті чого може бути залишення судом позовної заяви без руху або інші негативні наслідки під час розгляду справи.

Процесуальні документи, що виходять за підписом адвоката, мають бути якісними, підготовленими на високому професійному рівні, адже суддя починає формувати своє особисте ставлення до судової справи з вивчення першого документа по суті справи. І якщо отриманий суддею документ є неохайним, складеним не за правилами ДСТУ та таким, що не відповідає нормам процесуального кодексу, — це є свідченням зневажливого ставлення адвоката до справи і, безперечно, негативно вплине на його репутацію.

Ураховуючи те, що завдання будь-якого адвоката — це досягнення успішного результату для клієнта, потрібно починати саме з підготовки якісних, грамотно оформлених процесуальних документів як за суттю, так і за формою.

Отже, перед початком роботи слід перевірити розмір і тип шрифту, інтервальні відступи, налаштувати поля документа і тільки після цього розпочинати процес складання позовної заяви.

Також слід звернути увагу на оформлення додатків до позовної заяви, які також бажано оформити за правилами ДСТУ 4163:2020 та перевірити, щоб опис додатків відповідав нормам процесуального кодексу.

Підсумовуючи викладене, можна виділити такі основні реквізити позовної заяви, як-то:

- 1) бланк позивача, адвокатського бюро (об'єднання або адвоката);
- 2) дата і вихідний номер документа;
- 3) найменування суду першої інстанції, до якого подається заява;
- 4) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові — для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи¹;
- 5) їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс¹;

¹ Пункти 4 — 9 заповнюються для кожного учасника судового процесу та представника позивача.

6) ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб — громадян України), якщо такі відомості відомі позивачу, вказівка на статус фізичної особи — підприємця (для фізичних осіб — підприємців)¹;

7) відомі номери засобів зв'язку¹;

8) адреса електронної пошти¹;

9) відомості про наявність або відсутність електронного кабінету¹;

10) дані представника позивача;

11) ціна позову;

12) розмір судового збору з урахуванням норм ч. 3 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» та ч. 4 ст. 162 ГПК України;

13) обставини справи;

14) правові підстави позову;

15) обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорується;

16) попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи;

17) відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору — у випадку, якщо законом установлений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору;

18) відомості про вжиття заходів забезпечення доказів або позову до подання позовної заяви, якщо такі здійснювалися;

19) підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав;

20) зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою (за наявності) та зміст вимог щодо продовження строку для надання відповідних доказів;

21) зміст позовних вимог: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні; якщо позов подано до кількох відповідачів — зміст позовних вимог щодо кожного з них;

¹ Пункти 4 — 9 заповнюються для кожного учасника судового процесу та представника позивача.

- 22) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви; зазначення щодо наявності у позивача або іншої особи оригіналів письмових або електронних доказів, копії яких додано до заяви;
- 23) підпис уповноваженої особи позивача або адвоката.

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ:

БЛАНК ПОЗИВАЧА / АДВОКАТА^[1]

04.11.2024
№ 02-04/11/2024^[2]

Господарський суд міста Києва ^[3]
вулиця Богдана Хмельницького,
буд. 44В, м. Київ, 01054

Позивач:

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «МЕТЕЛИК»**^[4]
Місцезнаходження: вул. Хрещатик, буд. 7,
офіс 245, м. Київ, 01001^[5]
ЄДРПОУ 11111111^[6]
Номер засобу зв'язку: +38 050 222 22 22^[7]
Адреса електронної пошти:
metelyk@gmail.com^[8]
Електронний кабінет ЄСІТС^[9]:
наявний/відсутній

**Представник
позивача**^[10]:

**Адвокат
АДВОКАТСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ
«СПРУТ»**
Іванова Раїса Семенівна,
яка діє на підставі Свідоцтва про право
на заняття адвокатською діяльністю,
виданого 01.01.2009,
на підставі рішення Київської обласної
кваліфікаційно-дисциплінарної комісії
адвокатури від 01.01.2009 № 111
Адреса для кореспонденції:
вул. Хрещатик, буд. 10, офіс 18, м. Київ,
01001
Номер засобу зв'язку: +380 44 222 33 33
Офіційна електронна адреса:
advocate@sprut.com.ua
Електронний кабінет ЄСІТС: наявний

Відповідач: **АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«УКРАЇНСЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ»**
вулиця Єжи Гедройця, буд. 5, м. Київ,
03150
Код ЄДРПОУ 40075815
Номер засобу зв'язку: +380 44 465 3704
Електронна адреса: rs@uz.gov.ua
Електронний кабінет ЄСІТС: наявний

Ціна позову^[11]: 800000,00 грн
Судовий збір^[12]: сплачується
з урахуванням коефіцієнта 0,8
згідно з нормами ч. 3 ст. 4 Закону
України «Про судовий збір»
у розмірі 12000,00 грн x 0,8 = 9600,00 грн

ПОЗОВНА ЗАЯВА

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ^[13]

II. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПОЗОВУ^[14]

III. РОЗРАХУНОК СУМ, ЩО СТЯГУЮТЬСЯ ЧИ ОСПОРЮЮТЬСЯ^[15]

основна сума боргу — 750000,00 грн,
інфляція — 20000,00 грн,
пеня — 30000,00 грн згідно з розрахунком (додаток 7).

IV. ІНШІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИМОГИ

4.1. На виконання п. 9 ч. 3 ст. 162 ГПК України надаємо до суду попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат^[16], які Позивач поніс і які очікує понести у зв'язку із розглядом справи:

№	НАЙМЕНУВАННЯ ВИТРАТ	Сума, грн
1.	Витрати зі сплати судового збору	9600,00
2.	Витрати на професійну правничу допомогу	20000,00
	Вчинені та заплановані дії в рамках судової справи	Вартість (грн)
2.1.	Підготовка позовної заяви, розрахунку боргу та додаткових матеріалів для пред'явлення позову до суду	10000,00
2.2.	Участь адвоката в судових засіданнях	6000,00
2.3.	Підготовка відповіді на відзив, пояснень та інших заяв по суті справи та заяв з процесуальних питань	4000,00
	РАЗОМ:	29600,00

4.2. На виконання п. 6 ч. 3 ст. 162 ГПК України Позивач підтверджує, що ним не здійснювались заходи досудового врегулювання спору та законом не встановлений обов'язковий порядок досудового врегулювання.^[17]

4.3. На виконання п. 7 ч. 3 ст. 162 ГПК України Позивач підтверджує, що ним не вживались заходи забезпечення доказів або позову до подання позовної заяви.^[18]

4.4. На виконання п. 10 ч. 3 ст. 162 ГПК України Позивач підтверджує, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача з тим самим предметом та з тих самих підстав.^[19]

4.5. Зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою (за наявності) та зміст вимог щодо продовження строку для надання відповідних доказів.^[20]

Ураховуючи викладене та керуючись вказаними вище нормами матеріального права, а також ст. 4, 129, 162, 163, 164 ГПК України,

ПРОШУ^[21]:

1. Продовжити строк Позивачу для надання відповідних доказів.
2. Стягнути з **АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА «УКРАЇНСЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ»** (місцезнаходження: вул. Єжи Гедройця, буд. 5, м. Київ, 03680, код ЄДРПОУ 40075815) на користь **ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «МЕТЕЛИК»** (місцезнаходження: вул. Хрещатик, буд. 7, офіс 245, м. Київ, 01001, ЄДРПОУ 11111111) грошові кошти в сумі **800000,00 грн**, з яких: **750000,00 грн** — сума основного боргу за Договором, інфляційні витрати — **20000,00 грн**, 0,1 % річних згідно з нормами ст. 625 Цивільного кодексу України та п. 7.3 Договору — **30000,00 грн**.

Додатки^[22]:

1. Копія договору купівлі-продажу від 01.01.2024 № 238 з додатком № 1 на 9 арк. у 1 прим. (оригінал знаходиться у Позивача).
2. Копія розрядки від 08.02.2024 на 1 арк. у 1 прим. (оригінал знаходиться у Позивача).
3. Копія акта надання послуг від 08.03.2024 № 23 на 1 арк. у 1 прим. (оригінал знаходиться у Позивача).
4. Копія рахунку на оплату від 28.03.2024 № 22 на 1 арк. у 1 прим. (оригінал знаходиться у Позивача).
5. Розрахунок заборгованості на 1 арк. у 1 прим.
6. Копія виписки з ЄДР щодо Позивача на 1 арк. у 1 прим. (оригінал знаходиться у Позивача).
7. Копія ордера адвоката на 1 арк. у 1 прим. (оригінал знаходиться у адвоката Іванової Р. С.).

8. Копія свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю на 1 арк. у 1 прим. (оригінал знаходиться у адвоката Іванової Р. С.).

9. Паперова копія електронного документа — платіжної інструкції від 04 жовтня 2024 року № 3 про сплату судового збору (оригінал знаходиться у Позивача).

10. Докази надсилання позовної заяви з додатками Відповідачу через систему «Електронний суд».

Адвокат Позивача

Раїса ІВАНОВА

2. МАЙНОВИЙ ТА НЕМАЙНОВИЙ ХАРАКТЕР ПОЗОВУ, ЦІНА ПОЗОВУ ТА ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ, ОБҐРУНТОВАНИЙ РОЗРАХУНОК СУМ, ЩО СТЯГУЮТЬСЯ АБО ОСПОРЮЮТЬСЯ

Статтею 162 ГПК України встановлено основні вимоги до позовної заяви.

Позовна заява повинна містити зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорюються (п. 3 ч. 2 ст. 162 ГПК України).

Наявність вартісного, грошового вираження вимоги позивача свідчить про її майновий характер, який має відображатися у ціні заявленого позову.

Майновий позов (позовна вимога майнового характеру) — це вимога про захист права або інтересу, об’єктом якої виступає благо, що підлягає грошовій оцінці.

Різновидами майнових позовних вимог є, зокрема, вимоги про визнання права власності, стягнення, витребування або повернення майна (як рухомого, так і нерухомого); стягненням грошових сум.

Якщо позов не має грошової оцінки, то такий позов має немайновий характер.

Під немайновим позовом (позовна вимога немайнового характеру) слід розуміти вимогу про захист права або інтересу, об’єктом якої є благо, що не піддається грошовій оцінці.

Різновидами немайнових позовних вимог є, зокрема, вимоги про визнання недійсними, нечинними, протиправними та скасування будь-яких рішень, правочинів (без застосування наслідків недійсності правочину) або інших дій / визнання протиправною бездіяльності.

У позовній заяві після найменування і реквізитів сторін, передбачених п. 2 ч. 3 ст.162 ГПК України, обов'язково необхідно вказати ціну позову, якщо позовні вимоги майнового характеру, або зазначити, що позовна заява має немайновий характер.

Ціна позову — це грошовий вираз майнових вимог позивача, складається з певної грошової суми, яка відображає заявлену вимогу позивача до відповідача і визначається за правилами, передбаченими ч. 1 ст. 163 ГПК України. Ціна позову визначається:

1) у позовах про стягнення грошових коштів — сумою, яка стягується, або сумою, оспорюваною за виконавчим чи іншим документом, за яким стягнення провадиться у безспірному (безакцептному) порядку;

2) у позовах про визнання права власності на майно або його витребування — вартістю майна;

3) у позовах, які складаються з кількох самостійних вимог, — загальною сумою всіх вимог.

Позовна заява майнового характеру має містити обґрунтований розрахунок позовних вимог.

Обґрунтованим є розрахунок позовних вимог, який містить обчислення, порядок нарахування сум (множення, додавання, нарахування відсотків та інше) та підстави такого нарахування, передбачені законом або умовами угоди, відображення проведених оплат, тощо.

Належне обґрунтування розрахунку з посиланням на відповідні документи, долучення до позову документів, що є підставою розрахунку ціни позову, є обов'язком позивача і входить до предмета доказування у справі.

За положеннями статті 74 ГПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

Визначення ціни позову або немайнового характеру позову має безпосередній вплив на суму судового збору, який сплачується при поданні позовної заяви.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 164 ГПК України до позовної заяви додаються документи, які підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі.

Розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом (ч. 2 ст. 123 ГПК України).

Законом України «Про судовий збір» встановлено розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення судового збору.

Так, судовий збір справляється у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі.

За подання до суду позовної заяви майнового характеру судовий збір розраховується у відсотках від ціни позову, за позовні вимоги немайнового характеру сплачується у фіксованому розмірі, який розраховується від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого Законом України про Державний бюджет України на 1 січня відповідного року.

У частині 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» визначені ставки судового збору за подання до суду позовної заяви юридичною особою, фізичною особою або фізичною особою — підприємцем позовних заяв майнового або немайнового характеру.

За подання позовної заяви, що має одночасно майновий і немайновий характер, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового та немайнового характеру.

У разі коли в позовній заяві об'єднано дві і більше вимог немайнового характеру, судовий збір сплачується за кожною вимогою немайнового характеру (ч. 3 ст. 6 ЗУ «Про судовий збір»).

Варто звернути увагу, що у випадку недодержання вимог щодо визначення ціни позову, відсутності обґрунтованого розрахунку сум, що стягуються чи оспорюються, або відсутності доказів сплати судового збору у відповідному розмірі (ст. 162, 164 ГПК України) суд може залишити позовну заяву без руху, встановивши строк для усунення недоліків. У разі неусунення недоліків у встановлений строк суд повертає позовну заяву (ч. 1, 6 ст. 174 ГПК України).

3. НАЛЕЖНІ СТОРОНИ СПОРУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ (ЗАЛУЧЕННЯ) ІНШИХ УЧАСНИКІВ СУДОВОЇ СПРАВИ

Питання визначення належних сторін у спорі та залучення додаткових учасників є важливим аспектом у забезпеченні справедливого правосуддя. Процесуальне законодавство детально регламентує, хто може бути стороною спору і за яких умов можливо залучити інших осіб для належного захисту прав та законних інтересів усіх зацікавлених сторін.

Відповідно до частини першої статті 2 Цивільного процесуального кодексу України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Відповідно до частини 1 статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. У позовному провадженні особа, яка подала позов до суду, є позивачем.

Відповідно до частини 1 статті 42 ЦПК України у справах позовного провадження учасниками справи є сторони, треті особи.

Відповідно до частини 1 статті 48 ЦПК України належними сторонами судової справи є позивач та відповідач, тобто суб'єкти, які безпосередньо зацікавлені у вирішенні спору і на права та обов'язки яких може вплинути судове рішення. Позивачем виступає особа, що подає позов, вимагаючи захисту своїх порушених прав чи інтересів, а відповідачем — особа, що захищає себе від таких вимог.

Суд, розглядаючи справу, має вирішити питання щодо коректного встановлення процесуальної правосуб'єктності сторін, зокрема, підтвердити, що позивач є носієм тих прав, законних інтересів і юридичних обов'язків, які становлять суть спірних правовідносин і щодо яких суд повинен винести рішення.

Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28.09.2021 у справі № 761/45721/16-ц та у постанові

Верховного Суду від 26.05.2022 у справі № 1-23-32/135-08-4825 викладена позиція щодо того, що судовий захист не поширюється на похідний інтерес позивача щодо захисту порушеного права іншої особи (постраждалого), адже судовий захист стосується саме порушеного права цієї особи. Такий захист може відбутися за участю позивача лише в разі, якщо він виступає процесуальним представником постраждалого, у цьому випадку боржника.

Водночас у постановях Верховного Суду від 04.12.2019 у справі № 910/15262/18, від 03.03.2020 у справі № 910/6091/19, від 16.10.2020 у справі № 910/12787/17 суд зазначає, що, встановивши те, що оспорюваний правочин або інші правовідносини не порушують прав і законних інтересів позивача, суд не повинен вдаватися до перевірки ефективності обраного позивачем способу захисту та правової оцінки по суті спору, встановлення обставин наявності / відсутності ідентифікуючих ознак, оскільки вказане є самостійною, достатньою підставою для відмови в позові.

У випадках, коли позов пред'явлено до неналежного відповідача, ЦПК України передбачає механізм його заміни. Згідно з частиною другою статті 51 ЦПК України, якщо після відкриття провадження у справі буде встановлено, що позов пред'явлено не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом (неналежний відповідач), суд за клопотанням позивача або за своєю ініціативою за згодою позивача може допустити заміну неналежного відповідача належним. У разі незгоди позивача на таку заміну суд розглядає справу по суті. Такий підхід сприяє оперативному виправленню помилок щодо належної сторони та забезпечує ефективний захист прав учасників процесу.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 17.04.2018 у справі № 523/9076/16-ц своїм висновком підкреслила, що для правильного вирішення питання щодо визнання відповідача неналежним недостатньо встановити у нього обов'язок відповідати за цим позовом. Встановлення цієї умови — підстава для ухвалення судового рішення про відмову в позові. Щоб визнати відповідача неналежним, крім названої умови, суд повинен мати дані про те, що обов'язок відповідати за позовом покладено на іншу особу. Про неналежного відповідача можна говорити тільки в тому випадку, коли суд може вказати особу, що повинна виконати вимогу позивача, — належного відповідача.

Отже, неналежний відповідач — це особа, залучена позивачем як відповідач, щодо якої встановлено, що вона не несе відповідальності за заявленим позовом, оскільки обов'язок виконати вимоги позивача покладено на іншу особу — належного відповідача. Таким чином, визначення відповідачів, предмета і підстав спору є правом позивача, а натомість встановлення належності відповідачів та обґрунтування позову — це обов'язок суду, який виконується під час розгляду справи.

У цивільному процесі України, окрім основних сторін — позивача та відповідача, можуть брати участь треті особи. Їх залучення сприяє всебічному та об'єктивному розгляду справи, забезпечуючи захист прав та інтересів осіб, на яких може вплинути судове рішення. ЦПК України передбачає дві категорії третіх осіб:

- **які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору.**

Відповідно до статті 52 ЦПК України такі особи можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження, пред'явивши позов до однієї або обох сторін. Їхні права та обов'язки аналогічні правам і обов'язкам позивача. Це означає, що вони можуть подавати докази, брати участь у судових засіданнях, оскаржувати рішення суду тощо. Залучення таких осіб до процесу забезпечує повний розгляд усіх можливих претензій щодо предмета спору, що сприяє винесенню справедливого рішення;

- **які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.**

Згідно зі статтею 53 ЦПК України ці особи можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача, якщо рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки. Залучення таких осіб можливе за їхньою заявою або за ініціативою суду.

Отже, визначення належних сторін і залучення третіх осіб у судовому процесі є важливими інструментами для захисту прав і інтересів усіх учасників справи. Законодавство України чітко вказує, що сторонами можуть бути лише ті особи, чії права або обов'язки можуть бути порушені рішенням суду. Можливість замінити неналежного відповідача на належного, а також залучити третіх осіб дозволяє суду розглянути справу з урахуванням усіх обставин і позицій, що сприяє об'єктивності судового процесу. Такий підхід підтримує справедливість і зміцнює довіру до судової системи.

4. ЗМІСТ ПОЗОВНИХ ВИМОГ

Відповідно до приписів п. 4 ч. 3 ст. 162 ГПК України позовна заява, серед іншого, повинна містити викладення змісту позовних вимог, тобто визначений позивачем / третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні, а якщо позов подано до кількох відповідачів — зміст позовних вимог щодо кожного з них.

При обранні способу захисту, з огляду на завдання та основні засади господарського судочинства (ст. 2 ГПК України), необхідно керуватися положеннями ст. 5 ГПК України, зокрема загальними принципами і логічною послідовністю, що закріплені в частинах першій та другій цієї статті:

а) здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором;

б) у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

Розглядаючи справу, суд має з'ясувати:

1) з яких саме правовідносин сторін виник спір;

2) чи передбачений обраний позивачем / третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, спосіб захисту законом або договором;

3) чи передбачений законом або договором ефективний спосіб захисту порушеного права позивача;

4) чи є спосіб захисту, обраний позивачем, ефективним для захисту його порушеного права у спірних правовідносинах (див., зокрема, *постанови Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2018 у справі № 905/1926/16, від 01.10.2019 у справі № 910/3907/18, від 02.02.2021 у справі № 925/642/19*).

З викладеного можна вивести такі умови застосування конкретного способу захисту, які мають виконуватися одночасно:

— застосований спосіб захисту має відповідати змісту порушеного (невизнаного, оспорюваного) права або законного інтересу, характеру порушення (невизнання, оспорювання) та правовим наслідкам, завданим таким порушенням (невизнанням, оспорюванням) (див., зокрема, *постанову Великої Палати Верховного Суду від 16.11.2022 у справі № 911/3135/20*);

— застосований спосіб захисту має бути належним та ефективним, тобто забезпечувати реальне відновлення (у разі неможливості такого поновлення — гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування) існуючого суб'єктивного права, що було порушене, оспорене або не визнається, а також забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту (принцип процесуальної економії) (див., зокрема, *постанову Великої Палати Верховного Суду від 16.02.2021 у справі № 911/2861/18*). Велика Палата Верховного Суду зауважує, що в кінцевому результаті ефективний спосіб захисту прав повинен забезпечити поновлення порушеного права, а в разі неможливості такого поновлення — гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування, тобто такий захист повинен бути повним і забезпечувати таким чином мету здійснення правосуддя та принцип процесуальної економії (забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту) (пункт 145 рішення ЄСПЛ від 15.11.1996 у справі «Чахал проти Об'єднаного Королівства» (Chahal v. the United Kingdom, заява № 22414/93) та пункт 75 рішення ЄСПЛ від 05.04.2005 у справі «Афанасьєв проти України» (заява № 38722/02)) (див. *постанову Великої Палати Верховного Суду від 25.01.2022 у справі № 143/591/20*). Установлені законом матеріально-правові способи захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень статей 55, 124 Конституції України та статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту. У пункті 145 рішення від 15.11.1996 у справі «Чахал проти Об'єднаного Королівства» (Chahal v. The United Kingdom), заява № 22414/93, Європейський суд з прав людини виснував, що зазначена норма Конвенції гарантує

на національному рівні ефективні правові засоби для здійснення прав і свобод, що передбачаються Конвенцією, незалежно від того, яким чином вони виражені у правовій системі тієї чи іншої країни. Отже, ефективний засіб правового захисту в розумінні статті 13 Конвенції повинен забезпечити поновлення саме порушеного права особи, яка звернулася за судовим захистом. Натомість застосування судом неефективного способу захисту створює лише видимість захисту права особи, у той час як насправді таке право залишається незахищеним, що не відповідає статті 13 Конвенції (див. *постанову Великої Палати Верховного Суду від 02.08.2023 у справі № 924/1288/21*);

— застосований спосіб захисту має відповідати завданню господарського судочинства і не повинен суперечити принципу верховенства права, не допускаючи, зокрема, зловживання правом. Наприклад, але не обмежуючись, судові рішення не має породжувати стан невизначеності у відносинах позивача з відповідачем і вимагати від них надалі вчинення узгоджених дій для вичерпання конфлікту (див. *постанову Великої Палати Верховного Суду від 08.02.2022 у справі № 209/3085/20*) або створювати підставу для перегляду кінцевого судового рішення в іншій справі або преюдиційну обставину / новий доказ в іншій судовій справі (див., зокрема, *постанови ВС від 18.09.2019 у справі № 638/17850/17, від 15.06.2020 у справі № 826/20221/16, від 11.01.2022 у справі № 904/1448/20*).

Верховний Суд вже неодноразово звертав увагу, що приватно-правовими нормами визначене обмежене коло підстав відмови у судовому захисті суб'єктивного права та/або законного інтересу особи, зокрема до них належать: необґрунтованість позовних вимог (встановлена судом відсутність порушеного права або охоронюваного законом інтересу позивача); зловживання матеріальними правами; обрання позивачем неналежного способу захисту його порушеного права / інтересу; вплив позовної давності (див., зокрема, *постанови ВС від 31.10.2024 у справі № 753/14640/23, від 11.12.2023 у справі № 607/20787/19*).

Отже, обрання належного та ефективного способу захисту (*доктринальний погляд на проблематику належності і ефективності способу захисту можливо дослідити, наприклад, у статті д-ра юрид. наук, проф. КНУ ім. Тараса Шевченка Діковської І.,*

публічно доступний за посиланням: URL: legal.bulletin.knu.ua/article/view/942/2173), реалізація якого не є наслідком зловживання правами, а критично важливою для успішного судового захисту прав та/або законних інтересів позивача / третьої особи, яка має самостійні вимоги щодо предмета спору.

Крім того, при обранні способу захисту слід урахувувати конкуренцію позовів та альтернативність способів захисту, доктрину поглинання способів захисту (для кращого розуміння вказаної проблематики див., наприклад, статтю к. ю. н., судді Верховного Суду Пількова К., публічно доступну за посиланням: URL: supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2021_3_KUL_Review_Pilkov_Merger_of_remedies_res_judicata.pdf).

Відносно словесного формулювання змісту позовних вимог (предмета позову) слід зауважити таке.

Реалізуючи передбачене статтею 55 Конституції України, статтею 4 ГПК України право на судовий захист, звертаючись до суду, особа вказує в позові власне суб'єктивне уявлення про порушене право чи охоронюваний інтерес та спосіб його захисту.

Основними елементами, що визначають сутність будь-якого позову (індивідуалізуючи ознаки позову), є його предмет, підстава і сторони.

Зміст позовних вимог визначає предмет позову. Предметом позову є безпосередньо матеріально-правова вимога позивача до відповідача, щодо якої особа звертається до суду за захистом своїх прав чи інтересів. Іншими словами, зміст позовних вимог — це максимально чітко і зрозуміло сформовані визначення способу захисту порушеного права, свободи чи інтересу у прохальній частині позову. Крім того, чітке визначення предмета позову та суті спірних правовідносин має значення, зокрема, і для правильного обчислення строку звернення до суду.

Встановлюючи вимоги щодо форми та змісту позовної заяви, господарський процесуальний закон не вимагає конкретної форми, в якій мають бути викладені позовні вимоги та підстави на їх обґрунтування. Позивач має право довільно викладати зміст позовних вимог, що відповідає обраному способу (способам) захисту порушеного права або інтересу, передбаченому законом, або іншому

способу (способам) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити в рішенні.

ОП КГС у складі Верховного Суду в *постанові від 18.09.2020 у справі № 916/1423/18* виснував, що реалізуючи право на судовий захист, звертаючись до суду, особа наводить у позові власне суб'єктивне уявлення про порушене право чи охоронюваний інтерес та спосіб його захисту, що не вимагає їх формулювання дослівно тими словосполученнями, які застосовував законодавець у статті 16 ЦК України. Головним є змістове наповнення обраного позивачем способу захисту, яке визначається судом із взяттям до уваги його правових обґрунтувань. Такі висновки підтверджують правильність методу юридичного аналізу, який покладає на суд обов'язок, незважаючи на застосовані позивачем словесні формулювання, зрозуміти суть його звернення щодо обрання певного способу судового захисту.

Проте практика випрацювала певні обмеження в формулюванні змісту позовних вимог: формулювання прохальної частини позову із зазначенням альтернатив можливих способів захисту порушеного права є таким, що не відповідає положенням процесуального закону (див., наприклад, *постанову Великої Палати Верховного Суду від 22.02.2024 у справі № 990/150/23*).

5. ОБ'ЄДНАННЯ ПОЗОВНИХ ВИМОГ

За своїм процесуальним призначенням інститут об'єднання позовних вимог забезпечує правильність і однотайність розгляду та вирішення окремих позовних вимог, які можуть бути розглянуті як самостійні справи, але об'єднуються однорідністю вимог, тобто вимог, які впливають з одних і тих же правовідносин.

Зміст ч. 1 ст. 173 Господарського процесуального кодексу (далі — ГПК України) визначає, що в одній позовній заяві може бути об'єднано декілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, основні та похідні позовні вимоги. Похідною позовною вимогою є вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги).

Верховний Суд у складі Касаційного господарського суду (далі — ВС у складі КГС) у *постанові від 27.06.2022 у справі*

№ 916/697/21 визначає, що об'єднаними можуть бути позовні заяви, які пов'язані з однорідними позовними вимогами і водночас подані одним і тим самим позивачем до одного й того самого відповідача (чи відповідачів) або хоча й різними позивачами, але до одного й того самого відповідача.

Важливо при поданні позову розуміти суть і правову природу як основних, так і похідних позовних вимог, що дозволяє їх пов'язувати між собою. Прикладом такого зв'язку є заявлення вимоги про визнання договору недійсним, що є одним зі способів захисту порушеного права і застосування наслідків недійсності — двостороння реституція. Отже, неможливим є задоволення похідної позовної вимоги, без задоволення основної вимоги про визнання договору недійсним. Із цього питання звернемо увагу на постанову ВС у складі КГС від 21.09.2022 у справі № 908/976/19, в якій вказано таке. Визнання правочину недійсним не з метою домогтися відновлення власного порушеного права (та/або інтересу) у спосіб реституції, що застосовується між сторонами такого правочину, а з метою створити підстави для звернення надалі з іншим позовом або преюдиційну обставину чи доказ для іншого судового провадження суперечить завданням господарського судочинства, наведеним у ч. 1 ст. 2 ГПК України.

Однорідними позовними вимогами є такі, що виникають з одних і тих самих або з аналогічних підстав і водночас пов'язані між собою одним і тим самим способом захисту прав і законних інтересів.

Зі змісту ч. 1 ст. 173 ГПК України також вбачається, що порушення правил об'єднання позовних вимог відбувається у випадках, якщо заявлені в одній позовній заяві вимоги (1) не пов'язані підставою виникнення або поданими доказами (не є однорідними), (2) не співвідносяться між собою як основна та похідна.

Об'єднання позовних вимог може мати негативні наслідки. Сумісний розгляд декількох вимог, навіть тісно пов'язаних і однорідних, розширює предмет доказування у справі, збільшує коло учасників процесу, ускладнює розгляд та вирішення справи.

Об'єднання позовних вимог дає можливість досягти процесуальної економії, ефективніше використати процесуальні засоби для відновлення порушеного права, а також унеможливити винесення різних рішень за однакових обставин. Подібні висновки

викладено у постанові ВС у складі КГС від 12.08.2022 у справі № 911/2401/21.

Щодо об'єднання в одне провадження кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства, то положення ст. 21 і ч. 4 ст. 173 ГПК України містять пряму заборону на таке об'єднання позовних вимог.

Положеннями ст. 20 ГПК України визначено, що господарські суди розглядають, окрім іншого, справи, які виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності.

За змістом ч. 1 та ч. 2 ст. 3 Господарського кодексу України (далі — ГК України) під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Господарська діяльність, здійснювана для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва — підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватися й без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Під час вирішення питання про те, чи можна вважати правовідносини та відповідний спір господарськими, слід керуватися ознаками, наведеними у ст. 3 ГК України. Господарський спір належить до юрисдикції господарського суду, зокрема, за таких умов: участь у спорі суб'єкта господарювання; наявність між сторонами, по-перше, господарських відносин, урегульованих правовими нормами, і, по-друге, спору про право, що виникає з відповідних відносин; наявність у законі норми, що прямо передбачала би вирішення спору господарським судом.

Таким чином, критеріями розмежування розгляду справ у порядку господарського або іншого судочинства є як суб'єктний склад сторін спору, так і характер спірних правовідносин.

З огляду на приписи ч. 3 ст. 173 ГПК України об'єднання справ в одне провадження допускається до початку підготовчого засідання, а у спрощеному позовному провадженні — до початку розгляду справи по суті у кожній зі справ.

Судова практика із цього питання, зокрема ухвала Господарського суду Одеської області від 29.08.2023 у справі № 916/3821/21, свідчить про таке. Якщо порушення правил об'єднання позовних

вимог об'єктивно неможливо виявити та встановити судом на стадії вирішення питання про відкриття провадження у справі, що зі свого боку може бути обумовлено особливостями правового регулювання спірних правовідносин, їх змістом, змістом позовної заяви та неочевидністю порушення правил об'єднання позовних вимог у спірних правовідносинах, яке може бути виявлено та встановлено судом у справі лише під час її розгляду шляхом дослідження та оцінки обґрунтувань та аргументів у позовній заяві, доказів, заслуховування пояснень сторін та інших учасників провадження у справі тощо, і суддя у процесі підготовчого провадження дійде висновку про порушення правил об'єднання позовних вимог, то суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи до початку розгляду справи по суті ухвалює про роз'єднання позовних вимог.

Між тим суддя у такому випадку позбавлений права залишати позов без розгляду. Винятком із цього правила є положення ч. 4, 5 ст. 173 ГПК України: об'єднані кілька вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства, або вимоги, щодо яких законом визначена виключна підсудність різним судам. У таких випадках не допускається роз'єднання цих вимог і суддя не може їх розглянути в самостійних провадженнях.

Законодавець допускає залишення позову без розгляду на підставі п. 8 ч. 1 ст. 226 ГПК України у разі виявлення судом у підготовчому провадженні (після відкриття провадження у справі) тих порушень правил об'єднання позовних вимог, які визначені нормами ч. 4 та 5 ст. 173 ГПК України.

Для уникнення настання негативних наслідків для позивача, зокрема у вигляді залишення судом позову без розгляду, рекомендується звернути увагу на положення господарського законодавства щодо підвідомчості і підсудності справ господарським судам.

На можливість залишення позову судом без розгляду звертає увагу й ВС у складі об'єднаної палати КГС у своїй постанові від 18.08.2023 у справі № 910/21280/21 і вказує таке.

Якщо позивач порушив ті правила об'єднання позовних вимог, які не передбачені нормами ч. 4 та 5 ст. 173 ГПК України, він не може усунути недоліки позовної заяви, адже встановлення та усунення недоліків у зв'язку з порушенням правил об'єднання позовних вимог ГПК України не передбачено.

Позовна заява підлягає залишенню судом без розгляду лише за тих виявлених судом, після відкриття провадження у справі, порушень правил об'єднання позовних вимог, що передбачені нормами ч. 4 та 5 ст. 173 ГПК України.

В інших випадках порушення правил об'єднання позовних вимог, виявлених та встановлених судом у підготовчому провадженні, суддя за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи приймає рішення про роз'єднання позовних вимог.

Важливим є те, що залишення позову без розгляду з підстав порушення правил об'єднання позовних вимог не є перешкодою для повторного звернення до суду із цим позовом. Крім цього, коли судом вже розглядається справа з тотожним складом учасників (сторін), це не є перешкодою для повторного звернення до суду. Варто дотриматися умови, що зміст позовних вимог, предмет і підстави позову у справі, яка розглядається з тотожним складом учасників (сторін), мають бути відмінні від предмета і підстав позову, який був залишений без розгляду і повторно подається до суду.

Постанова ВС у складі КГС суду від 12.08.2022 у справі № 911/2401/21 визначає, що положення ч. 6 ст. 173 ГПК з урахуванням конкретних обставин справи суд має право застосувати як у разі дотримання правил об'єднання позовних вимог, так і у разі їх порушення. Проте у будь-якому випадку, коли заявлені в одному позові вимоги є однорідними або співвідносяться як основна та похідна і не підпадають під заборони, визначені ч. 4 та 5 ст. 173 ГПК України, суд не має підстав для повернення позовної заяви, незалежно від того, чи заявлено позивачем клопотання про об'єднання позовних вимог.

У цьому разі суд має керуватися змістом самої позовної заяви, обставинами та доказами, якими обґрунтовано позов.

Крім того, положеннями процесуального законодавства не передбачено повернення позовної заяви з тієї підстави, що об'єднанню позовних вимог перешкоджає з'ясування прав і взаємовідносин сторін чи суттєво утруднює вирішення спору.

У постанові від 18.08.2023 у справі № 910/21280/21 ВС у складі КГС акцентує увагу на тому, що, окрім тих процесуальних наслідків порушення правил об'єднання позовних вимог, що визначені ч. 6 ст. 173 та п. 2 ч. 5 ст. 174 ГПК України (роз'єднання позовних вимог з виділенням однієї або декількох об'єднаних вимог у самостійне

провадження та повернення позовної заяви), процесуальний закон також передбачає залишення судом позову без розгляду згідно з п. 8 ч. 1 ст. 226 ГПК України — якщо провадження у справі відкрито за заявою, поданою без додержання вимог, викладених у статтях 162, 164, 172, 173 ГПК України, і позивач не усунув цих недоліків у встановлений судом строк.

Таким чином, за підготовки позовної заяви варто більш ретельно враховувати правові приписи у вищевказаному переліку статей ГПК, що, окрім іншого, зменшить імовірність повернення позовної заяви або залишення судом позову без розгляду.

Відповідно до ч. 7 ст. 173 ГПК про об'єднання справ в одне провадження, роз'єднання позовних вимог, про відмову в об'єднанні справ в одне провадження, роз'єднанні позовних вимог суд постановляє ухвалу.

Варто сказати, що норми господарського законодавства у разі незгоди сторони справи з постановленою ухвалою надають право стороні справи оскаржити її як до суду апеляційної інстанції, так і надалі до суду касаційної інстанції.

Отже, для належного об'єднання позовних вимог останні повинні бути: 1) взаємопов'язаними та/або похідними; 2) їх сумісний розгляд дає можливість досягти процесуальної економії та ефективніше використати процесуальні засоби для відновлення порушеного права. Правовий аналіз норм процесуального законодавства свідчить про те, що господарським законодавством передбачено саме право суду, а не обов'язок об'єднати або роз'єднати позовні вимоги. Реалізація вказаного права залежить у тому числі від того, чи буде це об'єднання або роз'єднання сприяти виконанню завдань процесуального судочинства.

6. ФАКТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПОЗОВУ

Відповідно до приписів п. 5 ч. 3 ст. 162 ГПК України позовна заява, серед іншого, повинна містити викладення фактичних та правових підстав позову, тобто викладення позивачем / третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, юридично значущих обставин та нормативно-правового обґрунтування, якими обґрунтовуються заявлені позовні вимоги.

Реалізуючи передбачене статтею 55 Конституції України, статтею 4 ГПК України право на судовий захист, звертаючись до суду, особа вказує в позові власне суб'єктивне уявлення про порушене право чи охоронюваний інтерес та наводить відповідне правове і фактичне обґрунтування необхідності в його судовому захисті.

Від «якості» наповнення позовної заяви, юридично правильного змісту позовних вимог і повноти їх обґрунтування залежить швидкий і ефективний розгляд справи. Законодавство суворо не конкретизує матеріально-правового обґрунтування вимог, однак обґрунтування позову не юридично значущими фактами може негативно вплинути на наслідки вирішення позовної вимоги по суті.

Звертаючись до суду і реалізуючи принцип диспозитивності господарського судового процесу, позивач самостійно визначає у позовній заяві, яке його право чи охоронюваний законом інтерес порушено особою, до якої пред'явлено позов, та зазначає, які саме дії необхідно вчинити суду для відновлення порушеного права. Зі свого боку суд має перевірити доводи, на яких ґрунтуються позовні вимоги, у тому числі щодо матеріально-правового інтересу у спірних відносинах.

Оцінку заявленого позову як наслідок наявності підстав для захисту порушеного права позивача, про яке ним зазначається в позовній заяві, здійснює суд, на розгляд якого передано спір, крізь призму оцінки спірних правовідносин та підстав (юридичних фактів і чинного нормативно-правового регулювання спірних правовідносин), якими позивач обґрунтовує заявлені вимоги.

Основними елементами, що визначають сутність будь-якого позову (індивідуалізуючи ознаки позову), є його предмет, підстава і сторони.

Зокрема, підставу позову складають фактичні та правові обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. Такі обставини складають юридичні факти, які тягнуть за собою певні правові наслідки, а також відповідне нормативно-правове регулювання на момент виникнення (розвитку) спірних правовідносин.

Фактична підстава позову — це юридичні факти, на яких ґрунтуються позовні вимоги позивача до відповідача.

Правова підстава позову — це посилання в позовній заяві на законодавчі, підзаконні нормативно-правові акти та/або локальні акти, на яких ґрунтується позовна вимога.

Встановлюючи вимоги щодо форми та змісту позовної заяви, господарський процесуальний закон не вимагає конкретної форми, в якій мають бути викладені позовні вимоги та підстави на їх обґрунтування.

При цьому потрібно розуміти, що неповнота, навіть очевидна з погляду професійного судді, з якою позивач обґрунтував позовні вимоги, у тому числі й щодо правової підстави позову, а також не надання доказів на підтвердження позовних вимог не можуть бути підставою для залишення позовної заяви без руху та повернення позовної заяви позивачу надалі (див. *постанову Верховного Суду від 25.01.2024 у справі № 320/14843/23*). Проте така неповнота в обґрунтуванні заявлених позовних вимог надалі, якщо не буде усунута позивачем на наступних стадіях судового розгляду, може стати підставою у відмові в їх задоволенні через недоведення заявленого позову.

Повнота обґрунтування заявлених позовних вимог, яка визнається предметом доказування в рамках конкретного судового спору, потребує наведення такого обсягу аргументації і доказів, щоб виконати відповідний тягар (обов'язок) доказування (див. ст. 74 ГПК України), що покладається на позивача з огляду на специфіку спору.

При цьому доведення конкретної фактичної обставини в рамках доведення переконливості загальної позиції (версії) у справі має відповідати стандарту доказування, що притаманний господарському процесу, — баланс ймовірностей або перевага (більш вагомих) доказів (див. ст. 79 ГПК України).

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 21.06.2023 у справі № 916/3027/21 наголошує, що обов'язок із доказування слід розуміти як закріплену в процесуальному та матеріальному законодавстві міру належної поведінки особи, що бере участь у судовому процесі, зі збирання та надання доказів для підтвердження свого суб'єктивного права, що має за мету усунення невизначеності, яка виникає в правовідносинах у разі неможливості достовірно з'ясувати обставини, які мають значення для справи. Важливим елементом змагальності процесу є стандарти доказування — спеціальні правила, якими суд має керуватися при вирішенні справи. Ці правила дозволяють оцінити, наскільки вдало сторони виконали

вимоги щодо тягаря доказування і наскільки вони змогли переконати суд у своїй позиції, що робить оцінку доказів більш алгоритмізованою та обґрунтованою.

Велика Палата Верховного Суду неодноразово також наголошувала на необхідності застосування передбачених процесуальним законом стандартів доказування та зазначала, що принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. Зокрема, цей принцип передбачає покладення тягаря доказування на сторони. Водночас цей принцип не створює для суду обов'язку вважати доведеною та встановленою обставину, про яку стверджує сторона. Таку обставину треба доказувати таким чином, аби реалізувати стандарт більшої переконливості, за яким висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається вірогіднішим, ніж протилежний. Тобто певна обставина не може вважатися доведеною, допоки інша сторона її не спростує (концепція негативного доказу), оскільки за такого підходу принцип змагальності втрачає сенс.

Покладений на суд обов'язок оцінювати докази, обставини справи з огляду на їх вірогідність передбачає, що висновки суду можуть будуватися на умовиводах про те, що факти, які розглядаються, скоріше, були (мали місце), аніж не були. Кожна зі сторін судового спору самостійно визначає докази, які, на її думку, належним чином підтверджують або спростовують заявлені позовні вимоги. Суд із дотриманням вимог щодо всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження наявних у справі доказів визначає певну сукупність доказів, з урахуванням їх вірогідності та взаємного зв'язку, які, за його внутрішнім переконанням, дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, що входять до предмета доказування. Сторона судового спору, яка не погоджується з доводами опонента, має їх спростовувати шляхом подання відповідних доказів, наведення аргументів, надання пояснень тощо. Інакше принцип змагальності, задекларований у статті 13 ГПК України, втрачає сенс.

Також при формуванні фактичних обставин спору потрібно уникати як «внутрішніх» суперечностей, тобто конфлікту фактичних обставин між собою в межах одного спору, так і «зовнішніх», що характеризуються конфліктом фактичних обставин у межах різних спорів.

Прикладом недопустимості «внутрішніх» суперечностей наведених позивачем фактичних обставин спору є доктрина заборони суперечливої поведінки як окремий приклад заборони зловживання матеріальними та процесуальними правами.

Так, Верховний Суд у своїй практиці послідовно застосовує доктрину заборони суперечливої поведінки, яка ґрунтується ще на римській максимі «non concedit venire contra factum proprium» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці), в основу якої покладено принцип добросовісності, складовою якого є, зокрема, заборона суперечливої поведінки та заборона зловживання процесуальними правами. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Головне завдання застосування принципу добросовісності полягає в тому, щоб перешкодити стороні отримати переваги та вигоду від її недобросовісних дій.

Одним зі способів захисту добросовісної сторони є правовий принцип, згідно з яким особа втрачає право посилається на будь-які факти на обґрунтування своєї позиції, якщо її попередня поведінка свідчила про те, що вона дотримується протилежної позиції (принцип естопеля). Під принципом естопеля розуміється неможливість суперечливої (непослідовної) поведінки, яка може проявлятися як у матеріальних правовідносинах, так і в судовому процесі. Найчастіше процесуальний естопель знаходить свій вияв під час оскарження судових рішень і може полягати в тому, що сторона радикально змінює свою правову позицію у справі порівняно з правовою позицією у суді попередньої інстанції. Юридичним наслідком принципу естопеля є втрата права, за захистом якого сторона звернулася до суду, у зв'язку з оцінкою судом фактичної поведінки сторони та її добросовісності (див., наприклад, *постанови Верховного Суду від 04.09.2024 у справі № 906/1311/23, від 28.08.2024 у справі № 922/4820/23*).

Прикладом недопустимості «зовнішніх» суперечностей наведених позивачем фактичних обставин спору є доктрина процесуальної добросовісності як окремий приклад заборони зловживання матеріальними та процесуальними правами.

Так, Верховний Суд зазначає, що процесуальному праву при-
таманний принцип процесуальної доброї совісті. Проявом принципу
процесуальної доброї совісті є те, що особа (зокрема, позивач)
навіть чи може висувати твердження, несумісні з тією позицією,
яка зайнята нею в судовому процесі, що вже відбувся. Принцип
процесуальної доброї совісті навіть чи має толерувати непостійність
учасників процесу, а навпаки покликаний забезпечити послідовну
поведінку учасників спору. Адже суд не є місцем для «безцеремон-
ної процесуальної гри». Правопорядок не може допускати ситуа-
ції, за яких особа наполягає в різних судових процесах на прав-
дивості протилежних одне одному тверджень задля просування
власних інтересів (див., наприклад, *постанову Верховного Суду
від 04.11.2024 у справі № 532/1550/23*).

Крім того, Європейський суд з прав людини у своїй практиці
також застосовував принцип естопеля, тобто принцип, який означає
категоричне заперечення такої поведінки сторони в процесі, якою
вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано в цьому та/
або іншому судовому процесі (див. *справу «Хохліч проти України»,
заява № 41707/98*).

При формуванні правових підстав позову слід зважати на таке.

Велика Палата Верховного Суду висувала, що правові підстави
позову — це зазначена в позовній заяві нормативно-правова кваліфі-
кація обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. При цьому
незгода суду з наведеним у позовній заяві правовим обґрунтуванням
щодо спірних правовідносин не є підставою для відмови у позові,
як помилково вважали суди попередніх інстанцій у цій справі.

Оскільки повноваження органів влади, зокрема і щодо здійснення
захисту законних інтересів держави, є законодавчо визначеними,
суд згідно з принципом *jura novit curia* («суд знає закони») під
час розгляду справи має самостійно перевірити доводи сторін. При
цьому суди, з'ясувавши при розгляді справи, що сторона або інший
учасник судового процесу на обґрунтування своїх вимог або за-
перечень послався не на ті норми права, що фактично регулюють
спірні правовідносини, самостійно здійснює правильну правову
кваліфікацію останніх та застосовує для прийняття рішення ті нор-
ми матеріального і процесуального права, предметом регулювання
яких є відповідні правовідносини. Зазначення позивачем конкретної

правової норми на обґрунтування позову не є визначальним при вирішенні судом питання про те, яким законом слід керуватися при вирішенні спору.

Велика Палата Верховного Суду зазначає, що саме на суд покладено обов'язок надати правову кваліфікацію відносинам сторін з огляду на факти, установлені під час розгляду справи, та визначити, яка правова норма підлягає застосуванню для вирішення спору. Самостійне застосування судом для прийняття рішення саме тих норм матеріального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини, не призводить до зміни предмета позову та/або обраного позивачем способу захисту (див., наприклад, *постанову Великої палати Верховного Суду від 04.12.2019 у справі № 917/1739/17*).

7. ІНШІ ОБОВ'ЯЗКОВІ ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ

Позовна заява має обов'язково містити також такі відомості:

1) відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору — у випадку, якщо законом установлений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору (п. 6 ч. 3 ст. 162 ГПК України).

Статтю 124 Конституції України встановлено, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Частиною 1 статті 19 ГПК України встановлено, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом.

Варто звернути увагу, що імперативні норми щодо досудового врегулювання здебільшого містяться в міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» зазначається, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Отже, у випадку, коли законом передбачено обов'язкове досудове врегулювання спору сторонами, такий порядок має бути дотриманий перед пред'явленням позову.

У позовній заяві необхідно зазначити про вжиття заходів досудового врегулювання спору та додати докази на підтвердження цього, або вказати, що такі заходи не здійснювалися;

2) відомості про вжиття заходів забезпечення доказів або позову до подання позовної заяви, якщо такі здійснювалися (п. 7 ч. 3 ст. 162 ГПК України).

Забезпечення доказів або позову допускається до подання позовної заяви до суду. Підстави, види забезпечення доказів, порядок подання заяви до суду встановлено статтями 110 — 112 ГПК України.

Законом встановлено 10-денний строк для пред'явлення позовної заяви після постановлення судом ухвали про забезпечення доказів (ч. 5 ст. 110 ГПК України).

Так само і забезпечення позову допускається до подання позовної заяви до суду. Підстави, види заходів забезпечення позову та порядок подання заяви до суду встановлено статтями 136 — 140 ГПК України.

У разі подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви позов має бути пред'явлений позов протягом 10 днів з дня постановлення ухвали про забезпечення позову (або протягом 30 днів у разі подання заяви про арешт морського судна) (ч. 3 ст. 138 ГПК України).

У випадку вжиття заходів забезпечення доказів або позову до подання позовної заяви до суду необхідно про це зазначити в позовній заяві або вказати, що такі заходи не здійснювалися;

3) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви; зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою (за наявності); зазначення щодо наявності у позивача або іншої особи оригіналів письмових або електронних доказів, копії яких додано до заяви (п. 8 ч. 3 ст. 162 ГПК України).

За положеннями статті 74 ГПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

Позивач повинен подати докази разом із поданням позовної заяви або повідомити суд про неможливість подання доказів разом

із позовною заявою з наведенням обґрунтованих причин (ч. 2, 4 ст. 80 ГПК України).

Статтею 91 ГПК України встановлено вимоги до письмових доказів і порядок їх подання.

Письмові докази подаються в оригіналі або належним чином засвідченій копії. Учасник справи, який подає письмові докази в копіях, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу письмового доказу.

Учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який є у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення.

Адвокат має право посвідчувати копії документів у справах, які він веде (п. 9 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Копії документів вважаються засвідченими належним чином, якщо їх засвідчено в порядку, встановленому чинним законодавством. Згідно з ДСТУ 4163:2020 відмітка про засвідчення копії документа складається з таких елементів: слів «Згідно з оригіналом» (без лапок), найменування посади, особистого підпису особи, яка засвідчує копії, її власного імені та прізвища, дати засвідчення копії;

4) попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку з розглядом справи (п. 9 ч. 3 ст. 162 ГПК України).

Види, розрахунок та порядок розподілу судових витрат установлено статтями 123 — 129 ГПК України.

Судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справи. До витрат, пов'язаних із розглядом справи, належать витрати: на професійну правничу допомогу; пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; із вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду (ч. 1, 3 ст. 123 ГПК України).

У разі неподання стороною попереднього (орієнтовного) розрахунку суми судових витрат суд може відмовити їй у відшкодуванні відповідних судових витрат, за винятком суми сплаченого нею судового збору (ч. 2 ст. 124 ГПК України).

Попередній (орієнтовний) розрахунок розміру судових витрат не обмежує у доведенні іншої фактичної суми судових витрат (ч. 3 ст. 124 ГПК України).

Розмір судових витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів (договорів, рахунків тощо). Такі докази подаються до закінчення судових дебатів у справі або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду, за умови, що до закінчення судових дебатів у справі сторона зробила про це відповідну заяву (ч. 8 ст. 128 ГПК України);

5) підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав (п. 10 ч. 3 ст. 162 ГПК України).

Звертаємо увагу, що у статті 164 ГПК України встановлено документи, які обов'язково додаються до позовної заяви:

- докази направлення іншим учасникам справи копій позовної заяви і доданих до неї документів;
- докази сплати судового збору;
- всі докази (оригінали або копії), на яких ґрунтуються позовні вимоги;
- документи, які підтверджують повноваження представника (ст. 60 ГПК України).

Недотримання вимог щодо змісту позовної заяви, встановлених у ст. 162 ГПК України, або недолучення документів, передбачених ст. 164 ГПК України, має наслідком залишення судом позовної заяви без руху (зі встановленням строку для усунення недоліків). У разі неусунення недоліків у встановлений строк суд повертає позовну заяву (ч. 1, 6 ст. 174 ГПК України).

РОЗДІЛ II.

ПОДАННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ В РАМКАХ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

1. ЮРИСДИКЦІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

У статті 124 Конституції України визначено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

У статті 125 Конституції встановлено, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (частина перша статті 18): суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, **господарських**, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Питання правильного визначення юрисдикції впливають на:

- ефективність судового захисту;
- правильне визначення розміру судового збору;
- тривалість судового провадження (дотримання розумних строків розгляду справи);
- гарантування такої складової принципу процесуальної економії як «один спір — один процес».

Порядок передачі справи за підсудністю передбачений у ч. 1 ст. 31 ГПК України, що максимально забезпечує права сторін на доступ до правосуддя.

У частині другій статті 313 ГПК встановлено, що порушення правил юрисдикції господарських судів, визначених статтями 20 — 23 ГПК, є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів касаційної скарги.

Одним із ключових питань судової юрисдикції є визначення критеріїв, за якими здійснюється розмежування юрисдикції різних ланок судової системи. Сталим є підхід, за яким серед загальних критеріїв визначення судової юрисдикції виділяють предметний (характер спірних матеріальних правовідносин) і суб'єктний (суб'єктний склад цих правовідносин) критерії. Критерії розмежування видів судової юрисдикції — це передбачені законом підстави, з якими пов'язується можливість віднесення справи до того чи іншого виду судової юрисдикції.

Іноді в такому ж сенсі вживається поняття «компетенція господарських судів», яке визначають як повноваження щодо розв'язання спорів і розгляду справ, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності. Вказується на елементи підвідомчості: по-перше, це коло юридичних справ, що належать до відання того чи іншого юрисдикційного органу, а по-друге — це той правовий зв'язок, який існує між юридичною справою та юрисдикційним органом, який зумовлює віднесення конкретної категорії справ до предмета відання цього органу.

Велика Палата Верховного Суду у своїх постановках неодноразово вказувала, **що судова юрисдикція — це інститут права, який покликаний розмежувати компетенцію як різних ланок судової системи, так і різних видів судочинства — цивільного, кримінального, господарського та адміністративного.**

Правила визначення юрисдикційності відповідної справи встановлені процесуальними законами, якими регламентована предметна та суб'єктна юрисдикція адміністративних, господарських та цивільних судів, — це ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 20 Господарського процесуального кодексу України, ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України.

Аналізуючи підходи Великої Палати Верховного Суду до визначення юрисдикційності спорів, розуміємо, що загальні (цивільні) суди не мають чітко визначеної предметної юрисдикції та розглядають справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин у всіх випадках, за винятком, якщо розгляд таких справ прямо визначений за правилами іншого судочинства.

Іншими словами, законодавець запровадив такі правила розмежування юрисдикції судів: загальна (цивільна) юрисдикція є всеохоплюючою; якщо справа не належить до юрисдикції інших (адміністративних чи господарських) судів, то вона підлягає розгляду загальним (цивільним) судом. Критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, по-перше, наявність у них спору про право цивільне, а по-друге — суб'єктний склад такого спору (однією зі сторін у спорі є, як правило, фізична особа).

Натомість юрисдикцію адміністративних чи господарських судів у спрощеному вигляді можна визначити так: перші мають повноваження вирішувати публічно-правові спори, а другі — спори, що виникають при здійсненні господарської діяльності.

Зазначимо, що ВП ВС неодноразово у своїх постановах вказувала критерії розмежування судової юрисдикції. Такими критеріями є передбачені законом умови, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, як-то: суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка у законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ.

Відповідно до статті 20 ГПК України господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності (крім справ, підвідомчих Вищому суду з питань інтелектуальної власності з часу його створення) і, як правило, крім справ, стороною яких є фізична особа без статусу ФОП, зокрема:

- 1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності;
- 2) справи у спорах щодо приватизації майна;
- 3) справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, крім трудових спорів;
- 4) справи у спорах, що виникають із правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, крім сімейних та спадкових правовідносин;
- 5) справи у спорах щодо фінансових інструментів, зокрема щодо цінних паперів;
- 6) справи у спорах щодо права власності чи іншого речового права на майно (рухоме та нерухоме, у тому числі на землю), реєстрації

або обліку прав на майно, яке (права на яке) є предметом спору, визнання недійсними актів, що порушують такі права;

7) справи у спорах, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції;

8) справи про банкрутство та пов'язані з ними;

9) справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових та службових осіб у сфері організації та здійснення господарської діяльності;

10) справи про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказу на примусове виконання рішень третейських судів;

11) справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою про відшкодування збитків;

12) вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними;

13) справи у спорах про захист ділової репутації;

14) справи за заявами про видачу судового наказу;

15) справи, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства;

16) справи у спорах щодо оскарження рішення зборів власників облігацій;

17) справи у спорах між організацією водокористувачів та її членом або власником (користувачем) земельної ділянки сільсько-господарського призначення;

18) справи про ліквідацію страховика або кредитної спілки за позовом Національного банку України відповідно до статті 110 Цивільного кодексу України;

19) інші справи у спорах між суб'єктами господарювання.

Вище викладена так звана предметна юрисдикція господарських спорів.

Окремої уваги заслуговує інстанційна юрисдикція господарських спорів.

Інстанційна юрисдикція — це обсяг повноважень суду кожної ланки системи судових інстанцій (як сукупності судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій), визначений у статтях 24 — 26 ГПК.

Так, усі справи, що підлягають вирішенню в порядку господарського судочинства, розглядаються місцевими господарськими судами як судами першої інстанції, крім справ щодо оскарження рішень третейських судів, про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів (розглядаються апеляційними господарськими судами як судами першої інстанції за місцем розгляду справи третейським судом).

Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає як суд першої інстанції справи у спорах щодо прав інтелектуальної власності, визначених у частині другій статті 20 ГПК.

Апеляційні господарські суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих господарських судів, які перебувають у межах відповідного апеляційного округу.

Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції.

Апеляційна палата Вищого суду з питань інтелектуальної власності переглядає в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності.

Верховний Суд переглядає у касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій.

Територіальній підсудності господарських спорів присвячено § 3 «Територіальна юрисдикція (підсудність)» ГПК.

Особливу увагу необхідно звернути на статтю 30 ГПК, приписи якої встановлюють правила виключної підсудності господарських спорів, яка означає, що певні категорії справ не можуть розглядатися за загальними правилами підсудності, а також за правилами альтернативної підсудності.

Виключна підсудність — правило, відповідно до якого справа має бути розглянута тільки певним господарським судом. Виключна підсудність за змістом статті 30 ГПК України, визначає суд, яким має бути розглянуто справу. Правило про виключну підсудність застосовується судом у будь-якому випадку за наявності визначених законом умов, не залежить від волі сторін, а також наявності чи відсутності обґрунтувань учасників справи щодо її застосування (постанови Верховного Суду від 21.04.2022 у справі № 917/1212/2; від 16.08.2019 у справі № 916/142/19; від 21.04.2022 у справі № 917/1212/21 та від 15.05.2018 у справі № 905/1566/17).

Так, відповідно до ч. 3 ст. 30 ГПК України спори, що виникають із приводу нерухомого майна, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою. Отже, виключна підсудність застосовується до тих позовів, вимоги за якими стосуються нерухомого майна як безпосередньо, так і опосередковано, а спір може стосуватися як правового режиму нерухомого майна, так і інших прав та обов'язків, що пов'язані з нерухомим майном.

Коли територіальна підсудність спору може визначатися як за ч. 3 (за місцезнаходженням нерухомого майна), так і за ч. 6 ст. 30 ГПК України (за місцезнаходженням юридичної особи), то звернення позивача до господарського суду за місцезнаходженням юридичної особи як належного суду за правилами ч. 6 ст. 30 ГПК України не є порушенням правил виключної підсудності.

Під час визначення підсудності спору з приводу нерухомого майна, відповідачем в якому є орган, зазначений у частині п'ятій статті 30 ГПК України (Кабінет Міністрів України, міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата, Верховна Рада Автономної Республіки Крим або Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради або обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації), розгляд такої справи в будь-якому разі належить до компетенції виключно Господарського суду міста Києва та будь-який інший суд неуповноважений здійснювати розгляд відповідної справи. Про це зазначив Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду при розгляді справи № 918/572/19.

Частина 6 статті 30 Господарського процесуального кодексу України встановлює виключну підсудність спорів, що виникають з корпоративних відносин. Метою запровадження законодавцем норми частини 6 статті 30 ГПК України є необхідність концентрації усіх корпоративних спорів, що виникають з корпоративних правовідносин або правочинів стосовно реалізації корпоративних прав у юридичній особі, у господарському суді за місцезнаходженням такої юридичної особи з метою дотримання принципу судового

контролю та ефективності судового захисту прав та інтересів учасників таких корпоративних правовідносин у межах одного суду.

Під корпоративними спорами слід розуміти спори, що виникають з корпоративних відносин.

Згідно з частинами 1, 2 статті 96-1 Цивільного кодексу України, права учасників юридичних осіб (корпоративні права) — це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. Корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи.

Досліджуючи питання визначення юрисдикції господарських спорів, розглянемо таке.

Велика Палата Верховного Суду неодноразово наводила критерії розмежування судової юрисдикції. Такими критеріями є передбачені законом умови, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, як-то: суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка у законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ (постанови ВП ВС від 12.01.2021 у справі № 127/21764/17, від 23.03.2021 у справі 367/4695/20).

Велика Палата Верховного Суду також вказувала на те, що критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, по-перше, наявність спору щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів у будь-яких правовідносинах, крім випадків, коли такий спір вирішується за правилами іншого судочинства; а по-друге, спеціальний суб'єктний склад цього спору, в якому однією зі сторін є, як правило, фізична особа (див. п. 33 постанови від 01.03.2018 у справі № 461/12052/15-ц, п. 34 постанови від 06.06.2018 у справі № 727/8505/15-ц, постанову від 23.01.2019 у справі № 210/2104/16-ц). Тобто за певних умов обидві сторони у цивільному процесі можуть і не бути фізичними особами, якщо тільки такий спір не належить до юрисдикції іншого суду, зокрема господарського.

Учасниками господарського процесу можуть бути не лише юридичні особи та держава, але й фізичні особи у спорах, пов'язаних

зі здійсненням господарської діяльності, а також в інших спорах, вирішення яких прямо належить до юрисдикції господарського суду.

Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 чітко розмежував юрисдикцію судів за правилами цивільного та господарського судочинства щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання основного зобов'язання, встановивши у пункті 1 частини першої статті 20 ГПК України, що критерієм розмежування юрисдикції у таких спорах є суб'єктний склад основного зобов'язання (постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.03.2019 № 906/277/18).

Проблемою є розмежування господарської та адміністративної юрисдикцій щодо спорів, коли сторонами у спорі є суб'єкт господарювання та суб'єкт владних повноважень. Аналогічні за предметом та підставами позовні заяви приймаються до розгляду як господарськими, так і адміністративними судами. Трапляється, що сторона, яка програла спір у господарському суді, звертається до адміністративного суду майже з тими самими вимогами (наприклад, про скасування державної реєстрації змін до статуту юридичної особи та змін у складі її учасників), зазначивши державного реєстратора як відповідача. Так само трапляється, коли господарські справи спрямовують до суду цивільної юрисдикції, штучно долучивши фізичну особу до складу сторін справи.

Постанова ВП ВС від 23.05.2018 у справі № 821/1194/15-а: критеріями відмежування справ цивільної (господарської) юрисдикції від інших є, по-перше, наявність у них спору про право цивільне (справи за позовами, що виникають з будь-яких правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства), по-друге, суб'єктний склад такого спору. «Враховуючи те, що між Сільрадою і Агрофірмою існує спір про право, ця справа не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, а з огляду на суб'єктний склад сторін має вирішуватися за правилами господарського судочинства». Аналогічні висновки ВП ВС містяться у постановках від 22.05.2018 у справі № 822/3362/16, від 04.04.2018 у справі № 817/1048/16, від 30.05.2018 у справі № 907/1215/15, від 23.05.2018 у справі № 914/2006/17.

Постанова ВП ВС від 23.05.2018 у справі № 821/1194/15-а. Предмет спору: визнання протиправними та скасування рішення й реєстраційної дії, визнання нечинним свідоцтва про право власності. Висновок: «<...> неправильним є поширення юрисдикції адміністративних судів на той чи інший спір тільки тому, що відповідачем у справі є суб'єкт владних повноважень, а предметом перегляду — його акт індивідуальної дії».

Постанова ВП ВС від 05.06.2018 у справі № 805/4506/16-а. Позивач оскаржує до адміністративного суду дії суб'єктів владних повноважень — державних реєстраторів, пов'язані з реєстрацією змін до установчих документів Товариства, внесенням відомостей щодо зміни складу його учасників та керівника, посиляючись при цьому на недотримання цими суб'єктами встановленого законом порядку проведення такої реєстрації. Однак із висловлених позивачем у процесі розгляду справи мотивів звернення до суду вбачається, що незаконність, на думку позивача, реєстрації таких змін пов'язана з підробленням протоколу загальних зборів Товариства, виключенням його зі складу учасників у незаконний спосіб, а також нікчемністю договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі Товариства. Тобто звернення до суду із цим позовом покликане необхідністю захисту його прав не у сфері публічно-правових відносин, а його корпоративних та майнових прав, що виключає розгляд цієї справи в порядку адміністративного судочинства.

Спір про визнання недійсним укладеного одним з подружжя без згоди іншого з подружжя договору щодо розпорядження часткою в статутному капіталі юридичної особи підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Суди неправильно застосували норми ЦК України, СК України та Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 СК України, які регулюють відносини, що склалися на момент створення ПП власником, який перебував у шлюбних відносинах.

Аналізуючи положення пункту 4 частини першої статті 20 ГПК України, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що справи в спорах щодо правочинів незалежно від їх суб'єктного складу, що стосуються акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, підлягають розгляду господарськими судами. Винятком є спори щодо таких дій, спрямованих на набуття,

зміну або припинення сімейних і спадкових прав та обов'язків, які мають вирішуватися в порядку цивільного судочинства (постанова ВП ВС від 25.06.2021 у справі № 916/2813/18).

Велика Палата Верховного Суду відступила від висловленої позиції Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо цивільної юрисдикції спору у справі про визнання недійсним договору відчуження частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, визначивши, що такий спір підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

Предметом спору за первісними позовними вимогами є переведення на позивача прав та обов'язків покупця частки у статутному капіталі ТОВ «БК «Укрбудмонтаж» за укладеним договором від 07.02.2020.

«Позов про переведення прав та обов'язків покупця за договором за своєю суттю відповідає такому способу захисту прав та інтересів, як зміна правовідношення (пункт 6 частини другої статті 16 ЦКУ), та найкраще відповідає змісту порушеного переважного права, способу (характеру) його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, а також є найпростішим шляхом, який забезпечує для позивача відновлення та реалізацію відповідного переважного права» (постанова ВП ВС від 01.06.2021 у справі № 910/2388/20).

Постанова від 09.11.2022 у справі № 761/25659/21 ВП ВС визначила юрисдикцію спору за позовом НАЗК про припинення дії контракту, укладеного АТ «НАК «Нафтогаз України» з головою правління з порушенням обмежень, передбачених ч. 1 ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції». Спір за позовом НАЗК пов'язаний з діяльністю АТ «НАК «Нафтогаз України» й управлінням ним, а тому підлягає розгляду в порядку господарського судочинства. «Звернення до суду для припинення трудового договору (контракту) у випадках, якщо він укладений з порушенням обмежень, є складовою цілісного механізму запобігання корупційним правопорушенням, передбаченого ст. 26 Закону № 1700-VII, тому доцільним є зберігати єдину юрисдикційну належність спорів про припинення повноважень керівника та/або членів виконавчого органу господарського товариства для формування стабільної та послідовної судової практики щодо належності таких спорів до господарської юрисдикції».

ВП ВС у постанові від 14.06.2023 у справі № 448/362/22, визнаючи юрисдикцію спору за позовом директора ТОВ про припинення його повноважень у разі подання ним заяви про розірвання з його ініціативи трудового договору, відступила від правового висновку КЦС ВС у постанові від 24.12.2019 у справі № 758/1861/18 щодо цивільної юрисдикції спору за позовом директора товариства про припинення його повноважень як одноосібного виконавчого органу товариства в разі подання ним заяви про розірвання з його ініціативи трудового договору, укладеного на невизначений строк, визначивши, що такий спір підлягає розгляду в порядку господарського судочинства. Вимогу позивача стосовно виключення з ЄДР запису про директора товариства слід розглянути у господарській юрисдикції разом із вимогою про визнання трудових відносин і відносин представництва припиненими, але не тому, що перша є похідною від другої. Належність та ефективність обох зазначених вимог має оцінити під час розгляду справи господарський суд.

Отже, правильне визначення юрисдикції справ має надважливе значення, адже судові рішення, яким навіть правильно вирішено спір по суті, не може вважатися таким, що прийняте встановленим законом судом, якщо при його винесенні було допущено порушення юрисдикції. Правильне обрання юрисдикції повинно стати своєрідним наріжним каменем, на якому буде побудований весь розгляд справи. Саме цьому повинна бути приділена максимальна увага адвокатів на початку справи.

2. ПОРЯДОК ПОДАННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ, ОФОРМЛЕННЯ ДОКАЗІВ ТА ІНШИХ ДОДАТКІВ ДО НЕЇ

У господарському процесі позовна заява є найбільш важливим засобом захисту порушеного чи оспорюваного права. Для того щоб позов відігравав таку важливу роль, необхідно при його пред'явленні дотримуватися порядку, встановленого господарським процесуальним законодавством.

Відповідно до ч. 1 ст. 171 ГПК України позов пред'являється шляхом подання позовної заяви до суду першої інстанції. Також згідно з ч. 2 ст. 162 ГПК України позовна заява подається до суду в письмовій формі і підписується позивачем або його представником чи іншою особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи.

При цьому важливо врахувати, що письмова форма подання позову включає в себе можливість подати позов як у паперовій формі, так і в електронній.

У паперовій формі позовну заяву можливо направити в суд поштою чи доставити безпосередньо до канцелярії суду. У такому разі позовну заяву слід скріпити власноручним підписом учасника справи (його представника) (абз. 2 ч. 8 ст. 42 ГПК України).

Подання позовної заяви в електронній формі стало можливим завдяки початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). Як передбачено ч. 6 ст. 42 ГПК України, процесуальні документи в електронній формі мають подаватися учасниками справи до суду з використанням ЄСІТС у порядку, визначеному Положенням про ЄСІТС та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів). Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, на такі документи накладається кваліфікований електронний підпис учасника справи (його представника) відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» (абз. 1 ч. 8 ст. 42 ГПК України).

Важливо також врахувати, що відповідно до ч. 9 ст. 42 ГПК України, якщо позов поданий до суду в електронній формі, позивач має подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі. Зазначене слід врахувати і при обранні електронної форми подання позовної заяви і надалі її дотримуватися при поданні інших процесуальних документів.

Оформивши саму позовну заяву в обраній формі, слід врахувати і порядок оформлення доказів та інших додатків до неї.

Надаючи докази, позивач реалізує своє право на доказування і водночас виконує обов'язок щодо доказування, оскільки саме сторони повинні доводити ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень.

Статтею 74 ГПК України закріплений головний елемент змагальних засад господарського процесу: кожній стороні належить довести факти, які обґрунтовують її юридичну позицію. При цьому приписами ч. 2 ст. 80 ГПК України встановлено, що позивач повинен подати докази саме разом з поданням позовної заяви. Із зазначеного правила випливає, що якщо позивач не зможе представити доказів, що підтверджують його вимогу, у задоволенні позову повинно бути відмовлено.

Залежно від обраної форми: паперової чи електронної, відрізняється і порядок оформлення доказів до позовної заяви, зокрема письмових.

Так, з огляду на ч. 2 ст. 164 ГПК України позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (якщо подаються письмові чи електронні докази, позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів).

Відповідно до ч. 2 ст. 91 ГПК України письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, а якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього. Як правило, орієнтиром для порядку належного засвідчення копії виступав ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів», який у 2020 році змінив ДСТУ 4163:2020 з такою ж назвою. Однак у п. 65 постанови Великої Палати Верховного Суду від 04.07.2023 у справі № 233/4365/18 указано, що вимоги до процесуальних документів і додатків до них визначає процесуальний закон, а не Національний стандарт України. Правила проставлення відмітки про засвідчення копії документа, визначені у ДСТУ 4163-2003, не поширюються на засвідчення копій документів, які учасники справи подають до суду. З урахуванням цієї правової позиції необхідно орієнтуватися саме на процесуальний закон, а як передбачено ч. 5 ст. 91 ГПК України, учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який знаходиться у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого

засвідчення, якщо інше не передбачено ГПК України. Важливо також врахувати, що учасник справи, який подає письмові докази в копіях (електронних копіях), повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу письмового доказу (ч. 5 ст. 91 ГПК України), а тому у позовній заяві слід зазначити, у кого саме наявний оригінал письмового доказу. До прикладу, це можливо зробити шляхом зазначення в переліку додатків після назви відповідного додатка напису *«оригінал наявний у Позивача»*.

У той же час приписами ч. 3 ст. 91 ГПК України встановлено, що учасники справи мають право подавати письмові докази у вигляді документів, на які накладено кваліфікований електронний підпис відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом.

Важливо врахувати і порядок подання електронних доказів. Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (у тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі (ч. 1 ст. 96 ГПК України).

Цією ж частиною вищезазначеної статті унормовано, що такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (у тому числі в мережі «Інтернет»).

Відповідно при поданні позовної заяви слід урахувати порядок, визначений ч. 2 ст. 96 ГПК України, стосовно того що електронні докази подаються у формі документів, на які накладено кваліфікований електронний підпис відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». При цьому законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу.

Подаючи позов в електронній формі відповідні файли з кваліфікованим електронним підписом слід прикріпити до додатків

до позовної заяви. Відповідно для подання до суду з позовною заявою в паперовій формі електронний доказ необхідно записати на обраний цифровий носій — карту пам'яті, диск тощо. Крім того, якщо таке можливо, учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Практикується надсилання доказів, записаних на портативний носій та підписаних кваліфікованим електронним підписом, з одночасним наданням паперових копій цих же електронних доказів. Зокрема, така практика підтверджується рішенням Господарського суду Черкаської області від 30.01.2023 у справі № 925/958/22.

Окрім необхідності подання з позовною заявою доказів, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують позовні вимоги, ст. 164 ГПК України регламентує також необхідність додавання до позовної заяви інших документів, зокрема:

1) доказів направлення іншим учасникам справи копій позовної заяви і доданих до неї документів з урахуванням положень статті 42 ГПК України.

Згідно з частинами 1, 2 ст. 172 ГПК України позивач, особа, яка звертається з позовом в інтересах іншої особи, зобов'язані до подання позовної заяви надіслати учасникам справи її копію та копії доданих до неї документів листом з описом вкладення. Таке надсилання може здійснюватися в електронній формі через електронний кабінет з урахуванням положень статті 42 ГПК України. Такий саме обов'язок покладається на позивача у разі залучення судом до участі у справі іншого відповідача, заміни неналежного відповідача, залучення або вступу у справу третьої особи. Зі свого боку, як визначено у ч. 7 ст. 42 ГПК України, якщо передбачено обов'язок учасника справи щодо надсилання копій документів іншим учасникам справи, такі документи в електронній формі можуть направлятися з використанням ЄСІТС або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами, шляхом надсилання до електронного кабінету іншого учасника справи, а в разі відсутності в іншого учасника справи електронного кабінету чи відсутності відомостей про наявність в іншого учасника справи електронного кабінету — у паперовій формі листом з описом вкладення. Опис вкладення має бути деталізований достатньою мірою,

щоб переконати суд, що були направлені дійсно саме ті документи, про які заявляє позивач на підтвердження позовних вимог;

2) доказів сплати судового збору у встановлених порядку і розмірі, або документів, які підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону;

3) клопотання про призначення експертизи, витребування доказів тощо у разі наявності такої необхідності;

4) до заяви про визнання акта чи договору недійсним додається також копія (або оригінал) оспорюваного акта чи договору або засвідчений витяг з нього, а у разі відсутності акта чи договору у позивача — клопотання про його витребування;

5) до позовної заяви, підписаної представником позивача, додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача. Для адвоката таким документом, насамперед, може бути ордер.

Належне оформлення позовної заяви в обраній формі, а також належне оформлення відповідних доказів та інших додатків до неї зумовлює обов'язок господарського суду прийняти позовну заяву до свого провадження або відмовити в прийнятті її до провадження з посиланням на підстави, передбачені законом (ст. 175 ГПК). За наявності недоліків форми або змісту позовної заяви, які не були усунуті, вона підлягає поверненню з вичерпним переліком допущених помилок (ст. 174 ГПК).

3. ПРЕДСТАВНИК УЧАСНИКА СПРАВИ ТА ОФОРМЛЕННЯ ЙОГО ПОВНОВАЖЕНЬ

УЧАСНИКИ СПРАВИ

У справах позовного провадження учасниками справи є сторони та треті особи, наказного — заявник і боржник; у справах про оскарження рішень третейських судів учасники третейського розгляду й особи, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та (або) обов'язки, а також органи й особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (стаття 41 ГПК України).

За загальним правилом, представником у суді може бути адвокат або законний представник (частина 1 статті 58 ГПК України).

ПРЕДСТАВНИЦТВО УЧАСНИКІВ СПРАВИ АДВОКАТОМ

Будь-яка процесуальна дія в суді однієї особи в інтересах іншої особи, внаслідок якої вона набуває певних прав та обов'язків (у тому числі підписання та/або подання певного процесуального документа до суду) **є представництвом**.

Отже, на такі правовідносини поширюється дія положень статті 131-2 Конституції України щодо **виключного представництва адвокатом** інтересів іншої особи.

Частиною 4 статті 60 ГПК України, яка є спеціальною статтею процесуального закону щодо належного підтвердження повноважень представника в суді, передбачено, що **повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером**, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Згідно з частиною 1 статті 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги.

Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути:

- 1) договір про надання правової допомоги;
- 2) довіреність;
- 3) ордер;
- 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Повноваження адвоката як представника в господарському судочинстві **підтверджуються в порядку, встановленому законом** (частина 3 статті 26 зазначеного Закону).

У господарському судочинстві згідно з вимогами статті 60 ГПК України допустимим доказом повноважень адвоката **є довіреність, ордер адвоката** (*ухвали КГС/ВС від 31.05.2018 у справі № 922/699/17, від 18.06.2018 у справі № 910/15163/17, від 25.06.2018 у справі № 924/326/17, від 13.08.2018 у справі № 910/2152/18, від 28.09.2018 у справі № 910/2396/18,*

від 13.04.2018 у справі № 927/675/17, постанова КГС ВС від 21.04.2020 у справі № 910/10156/17).

І (з 2023 року) — **доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги**, виданим відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» (ухвала ВС від 28.08.2023 у справі № 910/13234/23, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113061671>).

Довіреність (за відсутності ордера адвоката) може не містити інформацію, що повноваження на представництво в суді надано саме адвокату, а не громадянину (постанова ВС від 08.01.2024 у справі № 910/12070/22), на відміну від раніше існуючої практики, коли суди вимагали зазначення у довіреності права особи (представника) на здійснення адвокатської діяльності (постанови КГС/ВС від 12.10.2018 у справі № 908/1101/17, від 04.11.2020 у справі № 910/6421/19 та від 28.04.2020 у справі № 910/8331/19).

Згідно з частиною 2 статті 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» **ордер** — це письмовий документ, що посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги.

Ордер видається адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, повинен містити підпис адвоката, має відповідати типовій формі ордера, затвердженій Радою адвокатів України та повинен бути оформлений відповідно до вимог, установлених Положенням про ордер (зокрема, містити: зазначення органу, в якому надається правова допомога адвокатом; дані про особу, якій надається правова допомога, номер посвідчення адвоката України, ким та коли його видано; дата видачі ордера; номер і дату договору про надання правової допомоги тощо).

Відповідно до частин 1 та 2 статті 61 ГПК України представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки. Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності або ордері (постанови КГС/ВС від 27.09.2018 у справі № 910/6241/18, від 21.11.2018 у справі № 910/9048/18 та ухвала ВС від 19.12.2023 у справі № 910/152/23 ([URL: reyestr.court.gov.ua/Review/115820730](https://reyestr.court.gov.ua/Review/115820730))).

Чинна редакція ГПК України не вимагає надання разом з ордером договору про правничу допомогу, його копії або витягу

(*постанова ВС від 13.05.2024 у справі № 922/2825/23 (URL: reestr.court.gov.ua/Review/119045005)*).

Договір про надання правничої допомоги (за відсутності ордера, оформленого відповідно до вимог чинного законодавства) **не є достатнім і належним доказом повноважень** адвоката в господарському процесі (*ухвала КГС ВС від 02.07.2018 у справі № 910/17956/17; ухвала ВС від 28.08.2023 у справі № 910/13234/23 (URL: reestr.court.gov.ua/Review/113061671)*).

ДОКУМЕНТИ, ЩО ПІДТВЕРДЖУЮТЬ НАЯВНІСТЬ У ПРЕДСТАВНИКА СТАТУСУ АДВОКАТА

Статус адвоката підтверджується посвідченням адвоката України та свідоцтвом про право на заняття адвокатською діяльністю. Витяг з ЄРАУ для підтвердження статусу адвоката не потрібний, оскільки відомості до Єдиного реєстру адвокатів України вносяться радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України (*постанова КГС ВС від 26.09.2019 у справі № 910/3845/19*).

Адвокат може представляти юридичну особу, з якою він перебуває у трудових відносинах, за умови укладання з такою юридичною особою договору про надання правової допомоги. У такому випадку представництво інтересів юридичної особи здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги та не вважається виконанням працівником обов'язків, передбачених трудовим договором. Повноваження у такому випадку за правилами ГПК України підтверджуються ордером адвоката або довіреністю (*ухвали КГС ВС від 26.03.2018 у справі № 915/907/17, від 27.07.2018 у справі № 910/9224/17; постанова ВС від 06.09.2023 у справі № 916/28/22 (URL: reestr.court.gov.ua/Review/113269586)*).

ВИНЯТКИ ІЗ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВИЛА ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДІ АДВОКАТОМ

Представництво інтересів учасника справи у малозначних справах може здійснюватися не лише адвокатом, а й іншим законним представником з наданням доказів суду щодо уповноваження

такої особи на представництво інтересів учасника справи відповідно до вимог процесуального законодавства.

Наведене є винятком із загального правила прямої дії, встановленого у статтях 59, 131-2 та підпункті 11 пункту 161 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України (яким передбачено, що представництво у судах відповідно до пункту 3 частини 1 статті 131-1 та статті 131-2 Конституції України здійснюється виключно адвокатами) (*постанови КГС/ВС: від 02.10.2018 у справі № 910/2915/18, від 25.06.2018 у справі № 927/5/18, від 01.06.2018 у справі № 904/7536/17, від 11.10.2018 у справі № 910/6435/18*).

У частині 2 статті 58 ГПК України встановлено, що при розгляді справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених статтею 59 цього Кодексу.

Згідно зі статтею 12 ГПК України малозначними справами є:

- 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Тобто процесуальним законом встановлено, що малозначними є справи, по-перше, визначені такими законом (пункт 1 частини п'ятої статті 12 ГПК України), і, по-друге, визнані малозначними судом (пункт 2 частини п'ятої статті 12 ГПК України).

4. НЕДОЛІКИ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ ТА ПОРЯДОК ЇХ УСУНЕННЯ

Позовна заява має подаватися до суду із суворим додержанням усіх вимог, передбачених господарським процесуальним законодавством.

Відповідно до ч. 1 ст. 174 ГПК України суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у статтях 162, 164, 172 ГПК України, протягом п'яти днів з дня

надходження до суду позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху.

Важливо, що суд постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху також у разі, якщо позовну заяву подано особою, яка відповідно до ч. 6 ст. 6 ГПК України зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його.

В ухвалі про залишення позовної заяви без руху зазначаються недоліки позовної заяви, спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху. Якщо ухвала про залишення позовної заяви без руху постановляється з підстави несплати судового збору у встановленому законом розмірі, суд у такій ухвалі повинен зазначити точну суму судового збору, яку необхідно сплатити (доплатити) (ч. 2 ст. 174 ГПК України).

Тобто порядок усунення недоліків позовної заяви перебуває у тісному зв'язку із самим допущеним недоліком. Приміром, у разі недолучення до позовної заяви доказів надсилання іншій стороні певних документів, що додаються до позовної заяви, належним способом усунення таких недоліків має бути направлення відповідних документів іншій стороні та після цього направлення до господарського суду заяви про усунення недоліків позовної заяви, до якої слід додати докази на підтвердження факту надсилання іншій стороні відповідних документів (опис вкладення, квитанція, поштова накладна або ж докази надіслання таких документів через електронний кабінет у ЄСІТС).

У разі залишення позовної заяви без руху з підстав несплати (недоплати) судового збору порядком усунення такого недоліку, вочевидь, є сплата судового збору у тому розмірі, в якому того вимагає чинне законодавство і суд у відповідній ухвалі про залишення позовної заяви без руху.

В ухвалі Господарського суду міста Києва від 05.09.2022 у справі № 910/8378/22 приведено приклад ситуації, за якої суд уточнив, як саме має обраховуватися судовий збір, і здійснив конкретний розрахунок суми судового збору в умовах певної правової невідомості, адже визначення розміру судового збору стосувалося необхідності оцінки судом вартості віртуального активу. Так, позивачем заявлялася, серед іншого, вимога майнового характеру про стягнення 970 000,00 USDT (токенізований долар США). Суд

зазначив, що позивач за вимогу майнового характеру зобов'язаний сплатити судовий збір із врахуванням офіційного курсу гривні до долару США станом на 05.09.2022, тобто на дату винесення ухвали, — 36,5686 грн до 1 долара США, що в загальному становило 534 554,13 гривні. Тобто у такий спосіб суд здійснив оцінку віртуального активу, визначивши його цифровим вираженням вартості долара США. Наведене є позитивним проявом судової правотворчості, що полягає у формуванні нових правових положень й в умовах недостатнього правового регулювання ринку віртуальних активів розвиває право, усуваючи правову невизначеність. На виконання ч. 2 ст. 174 ГПК України суд зазначив в ухвалі точну суму судового збору, яку необхідно сплатити позивачу. Сплатою зазначеної суми позивачем було усунуто недоліки позовної заяви і провадження у справі було відкрито.

Згідно з ч. 3 ст. 174 ГПК України, якщо позивач усунув недоліки позовної заяви у строк, установленний судом, вона вважається поданою у день первинного її подання до господарського суду та приймається до розгляду, про що суд постановляє ухвалу в порядку, встановленому ст. 176 ГПК України. Проте якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, установленний судом, заява вважається неподаною і повертається особі, що звернулася із позовною заявою (ч. 4 ст. 174 ГПК України).

5. ПІДСТАВИ ДЛЯ ВІДМОВИ У ВІДКРИТТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ

Відповідно до частини 1 статті 175 ГПК суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо:

1) заява не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства;

2) є таке, що набрало законної сили, рішення чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або є судовий наказ, що набрав законної сили за тими самими вимогами;

3) у провадженні цього чи іншого суду є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

4) є рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, прийняте в межах його компетенції в Україні щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого документа на примусове виконання такого рішення;

5) є рішення суду іноземної держави або міжнародного комерційного арбітражу, визнане в Україні в установленому законом порядку, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

6) настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено суб'єкта господарювання, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

1. ЗАЯВА НЕ ПІДЛЯГАЄ РОЗГЛЯДУ ЗА ПРАВИЛАМИ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Господарське судочинство призначене для розгляду спорів між суб'єктами господарювання, а також інших, прямо передбачених у статті 20 ГПК України: корпоративних спорів, спорів про банкрутство, про захист ділової репутації тощо.

Господарський спір належить до юрисдикції господарського суду, зокрема, за таких умов: участь у спорі суб'єкта господарювання; наявність між сторонами, по-перше, господарських відносин, урегульованих ЦК України, ГК України, іншими актами господарського й цивільного законодавства, і, по-друге, спору про право, що виникає з відповідних відносин; наявність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення спору господарським судом; відсутність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення такого спору судом іншої юрисдикції (*див. постанову ВС від 06.07.2021 у справі № 910/872/21 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/98170369)*).

Суб'єктами господарювання можуть бути:

- 1) юридичні особи;
- 2) фізичні особи — підприємці.

Фізичні особи можуть бути стороною господарського процесу лише у прямо передбачених ГПК України випадках, які наведені у частині 1 статті 20 ГПК України. Наприклад, пункт 3: «справи

у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів» (*див. постанову ВС від 02.10.2018 у справі № 910/1733/18 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/77312765))*).

До юрисдикції господарських судів належить розгляд спорів, незалежно від суб'єктного складу, щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання основного зобов'язання, якщо це основне зобов'язання відповідає юрисдикції господарських судів. Наприклад: порука, де поручителем є «проста» фізична особа, якщо порука укладена для забезпечення виконання зобов'язання — кредиту — між юридичними особами (*див. постанову ВС від 02.10.2018 у справі № 910/1733/18 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/77312765))*).

При цьому, відмовляючи у відкритті провадження з підстави, встановленої пунктом 1 частини першої цієї статті, суд повинен роз'яснити заявнику, до юрисдикції якого суду належить розгляд справи (ч. 6 ст. 175 ГПК України).

Про питання відмови у відкритті провадження у зв'язку з наявністю арбітражного застереження чи угоди про передачу спору до суду іноземної держави написано нижче.

2. Є ТАКЕ, ЩО НАБРАЛО ЗАКОННОЇ СИЛИ, РІШЕННЯ ЧИ УХВАЛА СУДУ ПРО ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ МІЖ ТИМИ САМИМИ СТОРОНАМИ, ПРО ТОЙ САМИЙ ПРЕДМЕТ І З ТИХ САМИХ ПІДСТАВ, АБО Є СУДОВИЙ НАКАЗ, ЩО НАБРАВ ЗАКОННОЇ СИЛИ ЗА ТИМИ САМИМИ ВИМОГАМИ

Для тотожності позовів необхідна наявність одночасно трьох однакових складових: рішення у справі, що набрало законної сили, повинно бути ухвалене щодо тих самих сторін, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Предмет спору — це об'єкт спірних правовідносин, щодо якого виник спір між позивачем і відповідачем. Під предметом позову

розуміється певна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, стосовно якої позивач просить прийняти судове рішення (див. постанову ВС від 28.11.2019 у справі № 910/8357/18 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/86176126)).

Підстава позову — це обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. Такі обставини складають юридичні факти, які тягнуть за собою певні правові наслідки. Підставу позову становлять фактична й правова підстави. Фактична підстава позову — це юридичні факти, на яких ґрунтуються позовні вимоги позивача до відповідача. Правова підстава позову — це посилання в позовній заяві на закони та інші нормативно-правові акти, на яких ґрунтується позовна вимога позивача. Правильне встановлення підстави позову визначає межі доказування, є гарантією прав відповідача на захист проти позову (див. постанову ВС від 28.11.2019 у справі № 910/8357/18 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/86176126)).

Зміна хоча би однієї з наведених складових не перешкоджає особі звернутися до суду з позовною заявою і не дає суду підстави для відмови у відкритті провадження в справі. Чинні норми ГПК не позбавляють заявника права на розгляд спору про той же предмет у разі зазначення ним інших підстав позову та надання доказів, якими він обґрунтовує ці підстави (див. постанову ВС від 14.09.2023 у справі № 920/874/22 (URL: iplex.com.ua/doc.php?regnum=113526881&red=100003265039c26c4d26d44d7ea55c882ecce3&d=5)).

Зміна предмета позову можлива, зокрема, у такі способи: 1) заміна одних позовних вимог іншими; 2) доповнення позовних вимог новими; 3) вилучення деяких із позовних вимог; 4) пред'явлення цих вимог іншому відповідачу в межах спірних правовідносин (див. постанову ВС від 22.07.2021 у справі № 910/18389/20 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/98513260)).

З приводу цього слід зазначити, що не вважаються зміною підстав позову доповнення його новими обставинами при збереженні в ньому первісних обставин та зміна посилань на норми матеріального чи процесуального права (див. постанову ВС від 25.06.2019 у справі № 924/1473/15 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/83025253)).

Наприклад, ВС підтримав відмову у відкритті провадження з позову з тими самими предметом та підставами, але який був доповнений новим доказом: посиланням на рішення сільської ради від певної

дати (*див. постанову ВС від 21.09.2023 у справі № 912/1599/22 URL: reyestr.court.gov.ua/Review/113751461*)).

КГС/ВС не заперечив по суті висновки КАС/ВС про те, що не є зміною підстав позову викладення одних і тих же обставин, але в іншій стилістичній формі або із зазначенням обставин, які були відомі заявникові під час подання ним первісної заяви, але були названі ним інакше (*див. постанову ВС від 30.04.2024 у справі № 918/775/23 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/118961008)*). Відповідно такі висновки можна вважати застосовними і в господарському судочинстві.

Зверніть увагу, що підставою для відмови у відкритті провадження є і наявність ухвали про закриття провадження у справі (між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав). При цьому ухвала, на відміну від рішення, набирає законної сили негайно після її оголошення (ст. 235 ГПК). Оскарження ухвали в апеляційному порядку не впливає на чинність, допоки суд не скасує ухвалу. Тому з поданого нового позову (між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав) суддя відмовить у відкритті провадження (*див. ухвалу Господарського суду Одеської області від 17.09.2024 у справі № 916/4002/24 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/121659028)*).

3. У ПРОВАДЖЕННІ ЦЬОГО ЧИ ІНШОГО СУДУ Є СПРАВА ЗІ СПОРУ МІЖ ТИМИ САМИМИ СТОРОНАМИ, ПРО ТОЙ САМИЙ ПРЕДМЕТ І З ТИХ САМИХ ПІДСТАВ

Наведене вище про сторони, підстави та предмет позову застосовується і щодо цієї підстави.

Звертаємо увагу, що відповідно до п. 10 ч. 3 ст. 162 ГПК України позовна заява повинна містити підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав.

4. Є РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ, МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ, ПРИЙНЯТЕ В МЕЖАХ ЙОГО КОМПЕТЕНЦІЇ В УКРАЇНІ ЩОДО СПОРУ МІЖ ТИМИ САМИМИ СТОРОНАМИ, ПРО ТОЙ САМИЙ ПРЕДМЕТ І З ТИХ САМИХ ПІДСТАВ, ЗА ВИНЯТКОМ ВИПАДКІВ, КОЛИ СУД ВІДМОВИВ У ВИДАЧІ ВИКОНАВЧОГО ДОКУМЕНТА НА ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ ТАКОГО РІШЕННЯ АБО РІШЕННЯ СУДУ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ АБО МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ, ВИЗНАНЕ В УКРАЇНІ В УСТАНОВЛЕНОМУ ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ, ЩОДО СПОРУ МІЖ ТИМИ САМИМИ СТОРОНАМИ, ПРО ТОЙ САМИЙ ПРЕДМЕТ І З ТИХ САМИХ ПІДСТАВ

Передача справи на розгляд до третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або до суду іноземної держави можлива лише за згодою сторін. У випадку третейського суду укладається третейська угода, у випадку арбітражу — арбітражна угода або прописується застереження у тексті договору між сторонами. При цьому третейський суд і арбітраж не є державними судовими органами.

Взагалі, стаття 2 Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень встановлює, що «суд Договірної Держави, якщо до нього надходить позов щодо питання, за яким сторони уклали угоду, передбачену цією статтею, повинен, на прохання однієї зі сторін, направити сторони до арбітражу, якщо не знайде, що згадана угода недійсна, втратила чинність або не може бути виконаною» (див. *Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень* ([URL: ips.ligazakon.net/document/MU58K01R?an=122866](https://ips.ligazakon.net/document/MU58K01R?an=122866))).

Однак ВС розділив передачу спору до арбітражу та до суду іноземної держави і зробив такі висновки:

- у випадку укладення угоди про передачу спору на розгляд до суду іноземної держави така угода виключає розгляд спору за правилами господарського судочинства судами України (суд відмовить у відкритті провадження на підставі п. 1 ч. 1 ст. 175 ГПК);

- у випадку арбітражної угоди: «наявність арбітражної угоди (застереження) сама по собі не виключає можливість розгляду судом спору, що підсудний судам України у випадках, передбачених законом» (див. *постанову ВС від 16.06.2023 у справі № 926/4889/22* ([URL: reyestr.court.gov.ua/Review/112145601](https://reyestr.court.gov.ua/Review/112145601))).

Окрім того, наявність арбітражного застереження у контракті не може бути підставою для відмови у відкритті провадження за позовом третьої особи, яка стороною такого контракту не є (*див. постанову ВС від 14.08.2018 у справі № 910/5253/18 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/76090352)*).

Різниця між пунктами 4 і 5 ч. 1 ст. 175 ГПК України стосовно міжнародних арбітражів полягає у тому, що в п. 4 йдеться про арбітражі, що перебувають в Україні, в п. 5 — про закордонні. При цьому процедура визнання та надання дозволу на виконання рішень закордонних арбітражів регулюється ЦПК України, а не ГПК України, і такі заяви розглядає Київський апеляційний суд. Суди господарської юрисдикції не мають компетенції щодо визнання чи невизнання рішень міжнародного комерційного арбітражу, ухваленого за межами України.

Отже, господарський суд не може закривати провадження через наявність рішення іноземного міжнародного комерційного арбітражу, яке не пройшло процедуру визнання / надання дозволу на виконання в Україні (*див. постанову ВС від 15.09.2021 у справі № 904/2267/20 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/99647919)*).

Ці висновки застосовні і для відмови у відкритті провадження, оскільки йдеться про підстави закриття провадження зі статті 231 ГПК України, які відсилають до підстав відмови у відкритті провадження, передбачених у статті 175 ГПК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 175 ГПК України суд не має права відмовити у відкритті провадження у справі у випадках, визначених пунктами 4, 5 частини першої цієї статті, якщо відповідне рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу було скасовано і розгляд справи в тому самому третейському суді, міжнародному комерційному арбітражі виявився неможливим.

5. НАСТАЛА СМЕРТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО ОГОЛОШЕНО ЇЇ ПОМЕРЛОЮ ЧИ ПРИПИНЕНО СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ, ЯКІ ЗВЕРНУЛИСЯ З ПОЗОВНОЮ ЗАЯВОЮ АБО ДО ЯКИХ ПРЕД'ЯВЛЕНО ПОЗОВ, ЯКЩО СПІРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ НЕ ДОПУСКАЮТЬ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА

Відповідно до ч. 1 ст. 52 ГПК України у разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, припинення юридичної особи шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення), заміни кредитора чи боржника в зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідного учасника справи на будь-якій стадії судового процесу.

Згідно зі статтею 608 ЦК України зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку із цим не може бути виконане іншою особою.

У статті 1219 ЦК України встановлено, що не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: 1) особисті немайнові права; 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом.

При цьому, хоча право на участь у товариствах, як особисте немайнове право не входить до складу спадщини, корпоративні права є складними, бо до них належать як майнові (право на частку прибутку, право на оплату вартості майна при виході з товариства тощо), так і немайнові права (право брати участь в управлінні справами товариства, право виходу із товариства тощо), а законодавство передбачає спадкування частки у статутному капіталі ТОВ і переважне право спадкоємця на вступ до ТОВ. Тому ВС зробив висновок, що у справі, яка стосувалася поданого померлим позивачем позову про скасування рішення загальних зборів учасників ТОВ, можливе правонаступництво (*див. постанову ВС від 17.04.2018 у справі № 920/1245/16 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/99647919)*).

КЦС/ВС робив висновок про те, що обов'язок боржника-спадкодавця про грошову компенсацію моральної шкоди та судових витрат не є нерозривно пов'язаним з його особою і ці правовідносини допускають правонаступництво (*див. постанову ВС від 08.02.2023 у справі № 760/9496/21 (URL: reyestr.court.gov.ua/Review/108959770)*)).

Водночас суди відмовляють у видачі судового наказу, якщо боржник втратив статус ФОП (*див. ухвалу Господарського суду Вінницької області від 26.08.2024 у справі № 902/909/24 (URL: opendatabot.ua/court/121191375-1c3e21d6217a370d67fe05943f4bc7e2)*)).

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

**ПІДГОТОВКА ТА ПОДАННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ
В РАМКАХ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА:**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ АДВОКАТІВ

Авторський колектив:

Ганна Осетинська

Дмитро Величко

Олег Кулик

Любов Барташук

Галина Бойко

Вадим Попко

Тетяна Проскурня

Надія Тарасова

Редактор *М. Ковтун*

Коректура та набір *О. Тютюнник*

Комп'ютерна верстка *Є. Буданцев*

ТОВ «Фактор-Медіа»,
вул. Сумська, 106а, м. Харків, 61002.
Тел. (057) 76-500-76.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
від 06.08.2020 р., серія ДК № 7123.

Національна асоціація адвокатів України (НААУ) створена у відповідності до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і є недержавною некомерційною неприбутковою професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, створена на засадах професійної належності для сприяння розвитку та зміцнення інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня правової допомоги, що надається адвокатами, ролі та авторитету адвокатури в суспільстві, захисту прав і законних інтересів членів НААУ.

ПІДГОТОВКА ТА ПОДАННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ

В РАМКАХ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА:
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ АДВОКАТІВ

ISBN 978-966-180-741-8

